

ROZCESTNÍK III

VYBRANÉ PŘEDNÁŠKY ZE SEMINÁŘE
AKTUÁLNÍ VÝZVY III – CHUDOBA
A LETNÍ ŠKOLY ROZVOJOVÉ SPOLUPRÁCE

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
PŘÍRODOVĚDECKÁ FAKULTA
KATEDRA ROZVOJOVÝCH
A ENVIRONMENTÁLNÍCH STUDIÍ

EVA ŽWAKOVÁ [EDITOR]
OLOMOUC 2018

Autor: Slavomír Horák

ROZCESTNÍK III

VYBRANÉ PŘEDNÁŠKY

ZE SEMINÁŘE AKTUÁLNÍ VÝZVY III - CHUDOBA
A LETNÍ ŠKOLY ROZVOJOVÉ SPOLUPRÁCE

Tato publikace vznikla v rámci projektu Letní škola rozvojové spolupráce za finanční podpory České rozvojové agentury a Ministerstva zahraničních věcí v rámci Programu zahraniční rozvojové spolupráce. Obsah příspěvků nevyjadřuje názorová stanoviska Katedry rozvojových a environmentálních studií ani Ministerstva zahraničních věcí ČR a České rozvojové agentury.

Přírodovědecká
fakulta

ČESKÁ REPUBLIKA
POMÁHÁ

Editor:

Eva Žwaková

Autoři:

Blanka Křivánková
Jindřich Chlapek
Jiří Flousek
Jaroslav Biolek
Gabriela Štěpánková
Petr Mareš
Stanislav Komínek
Markéta Kutilová
Lenka Sobotová
Martin Schlossarek
Martina Parisová
Tomáš Rozehnal
Lamis Bartuskova Khalilova

Jazyková redakce:

Christopher Vigneron
Marian Jahoda
Lenka Voleníková
Pavla Vítová
Eva Žwaková

1. vydání

Cover © Radim Měsíc

Ed. © Eva Žwaková, 2018

© Univerzita Palackého v Olomouci, 2018

ISBN 978-80-244-5416-1

OBSAH

•	Úvod	6
•	Soukromý sektor ve světě rozvojové spolupráce – příklad firmy GEOTest, a.s. Blanka Křivánková	8
•	Podpora ochrany přírody v Gruzii Jindřich Chlapek, Jiří Flousek	16
•	Příčiny migrace do Evropy na příkladu africké Gambie Markéta Kutilová	24
•	Městská, nikoli modrá planeta Lenka Sobotová	30
•	Příběh bot aneb pozadí výroby naší obuvi Jaroslav Biolek, Gabriela Štěpánková, Petr Mareš, Stanislav Komínek	38
•	Mikrofinance: historický vývoj a aktuální situace Martin Schlossarek	46
•	Faktory ovlivňující úspěšnost projektu v cizím prostředí Martina Parisová, Tomáš Rozehnal	54
•	Syria's Christians: A stolen legacy and their safe return Lamis Bartuskova Khalilova	60

ÚVOD

Vážený čtenáři,

právě se Vám dostal do ruky Rozcestník III. Tedy sborník ze dvou akcí, které v roce 2018 pořádala v Olomouci pro veřejnost **Katedra rozvojových a environmentálních studií**.

Těmito veřejnými akcemi byl seminář **Aktuální výzvy III – Chudoba a Letní škola rozvojové spolupráce**, oba semináře byly podpořeny v rámci Programu zahraniční rozvojové spolupráce České republiky. Cílem těchto seminářů bylo především informovat veřejnost o aktuálních globálních výzvách a představit i konkrétní případy či projekty, které mohou přispět k jejich řešení. Zjednodušeně lze říci, že cílem bylo šířit osvětu o této globální problematice.

V programu seminářů bylo hodně zajímavých přednášek a workshopů od předních českých odborníků, kteří se věnují globální problematice jak teoreticky, tak i prakticky. Přepis těch nejzajímavějších z nich můžete nalézt v tomto Rozcestníku. Jde spíše o populárně naučné články, které by mohly zaujmout cílovou skupinu obou seminářů – tedy veřejnost.

V Rozcestníku III naleznete články, které se tematicky dotýkají Cílů udržitelného rozvoje (SDGs) – jako například migrace, městská chudoba, konflikt v Sýrii, ochrana přírody, mikropůjčky pro chudé apod. Tyto články také nabízejí možná řešení, jak přispět ke zvrácení některých negativních trendů dnešního spojeného světa.

Seminář Aktuální výzvy

7

Tento dvoudenní seminář, jehož téma se každoročně mění, je určen především těm, kdo se o danou problematiku zajímají a chtějí si své znalosti prohloubit či je diskutovat s odborníky. V roce 2016 byla tématem semináře **MIGRACE**, v roce 2017 byl seminář zaměřen na **PRODUKCI POTRAVIN** a v roce 2018 se diskutovalo o **CHUDOBĚ** – jak z lokálního hlediska (tedy chudoba v ČR), tak z globálního pohledu.

Letní škola rozvojové spolupráce

Tradiční týdenní letní škola (v roce 2018 se konal 21. ročník) se pravidelně koná v Olomouci na začátku září. Má za cíl přiblížit účastníkům téma rozvojové spolupráce a humanitární pomoci (české i mezinárodní) prostřednictvím různých aktérů – neziskových organizací, státní správy, soukromých firem či mezinárodních organizací. Program tvoří praktické workshopy a přednášky hostů – předních odborníků působících v této oblasti.

Pořadatelem obou akcí byla **Katedra rozvojových a environmentálních studií, která sídlí na Přírodovědecké fakultě Univerzity Palackého v Olomouci**.

www.development.upol.cz

fb: Katedra rozvojových a environmentálních studií PŘF UP

SOUKROMÝ SEKTOR
VE SVĚTĚ ROZVOJOVÉ
SPOLUPRÁCE -
PŘÍKLAD FIRMY GEOTEST, A.S.

Blanka Křivánková

Blanka Křivánková je projektovou manažerkou oddělení zahraniční rozvojové spolupráce ve společnosti GEOtest, a.s., a nezávislou konzultantkou v oblasti rozvojové spolupráce – především pro zemědělství a rozvoj venkova, připravenost na katastrofy a životní prostředí. Od svého absolutoria a doktorského studia na České zemědělské univerzitě v Praze, Institutu tropů a subtropů se podílela na desítkách projektů ve více než 15 rozvojových zemích – ať už formou přímé účasti, nebo koordinací projektu z domova. Před svým působením v soukromé firmě GEOtest, a.s. prošla také státním, akademickým a neziskovým sektorem, což jí umožnilo utvořit si komplexní vhled do sektoru rozvojové spolupráce nejen v České republice, ale i ve světě.

Stav chudoby ve světě je v dnešní době velmi intenzivně monitorován a již po desetiletí adresován mezinárodními organizacemi a mnohdy i vládami jednotlivých zemí. Spolu s chudobou je pojmenováno i mnoho dalších úzce s tím provázaných témat, jako např. dopady na životní prostředí, zdravotní stav populace, potravinová bezpečnost apod.

Aby byla tato témata monitorována a adresována systematicky, byla vytvořena mezinárodní „Výzva pro akci“ (Call for action) a sestaveny tzv. rozvojové cíle tisíciletí (Millenium Development Goals – MDGs). Naplnění 8 definovaných jednotlivých cílů tohoto programu mělo vést k odstranění největších problémů rozvojového světa do roku 2015. Vzhledem k tomu, že tato strategie byla spíše úspěšnou, bylo na MDGs od ledna 2016 navázáno novým programem, tzv. „Cíli udržitelného rozvoje“ (Sustainable Development Goals – SDGs).

9

Předpokládá se, že k naplnění těchto cílů je nutné vytvořit partnerství mezi aktéry z jednotlivých sektorů (vládní, nevládní, soukromý, občanská společnost) a samotnými občany. V této souvislosti se hovoří o tzv. oficiální rozvojové spolupráci (ODA – Official Development Assistance) neboli Zahraniční rozvojové spolupráci ČR (ZRS).

Zahraniční rozvojová spolupráce je způsob, jakým vyspělé státy pomáhají dlouhodobě řešit problémy rozvojových zemí, ať už pod mandátem mezinárodních institucí (např. jednotlivými agenturami Organizace spojených národů – OSN, Světovou bankou, či Evropskou komisí), národních institucí (většinou zaměřených na bilaterální spolupráci – např. rozvojové agentury jednotlivých zemí, zahraniční odbory různých ministerstev či národní rozvojové banky), nebo samotných vlád jednotlivých zemí. Každá z těchto institucí, případně národních agentur, zpracovává mezinárodní programové cíle spolu s dalšími prioritami (dle toho o jakou instituci se jedná) do strategie či koncepce zaměřené na rozdělování rozvojové pomoci. Např. Česká republika pravidelně zpracovává tyto koncepce již od roku 2002. Většinou zahrnují určitý časový rámec, prioritní

země, prioritní sektory a v ideálním případě i stanovené cíle, jakého zlepšení v daných zemích a sektorech by rády dosáhly díky současné strategii. Dále většina koncepcí obsahuje různé finanční nástroje, které budou využity k dosažení daných cílů, a definuje aktéry/možné konečné realizátory budoucích projektů, kteří mohou zažádat o jednotlivé finance a následně realizovat projekty a aktivity v cílových zemích.

Obecně se v souvislosti s konečnými realizátory zahraniční rozvojové pomoci mluví o vládních organizacích, nevládních organizacích a soukromém sektoru. V případě České republiky se mezi klíčové realizátory řadí především neziskové organizace a soukromý sektor. V menší míře se také podílejí univerzity, akademie věd a orgány státní správy. V případě jiných mezinárodních institucí jsou rovněž klíčovými aktéry neziskové organizace a soukromý sektor, ale také nezávislí konzultanti a státní orgány rozvojových zemí pod vedením „supervize“ daných institucí.

O roli neziskových organizací v rámci zahraniční rozvojové spolupráce panuje docela široké obecné povědomí a o jejich širokém uplatnění a nezastupitelné roli v tomto sektoru není nejmenších pochybností. V případě soukromého sektoru je situace už více specifická.

10 Většinou se uvádí, že soukromé subjekty jsou na rozdíl od subjektů vládních či nevládních (neziskové organizace) vytvářeny za účelem dosažení zisku. Toto tvrzení je určitě pravdivé, ale již nerozlišuje typ soukromého subjektu (firma investiční, výrobní, inženýrská, konzultantská apod.) a velikost podniku/firmy. Často se zmiňuje, že v tomto kontextu vnímají soukromé subjekty ZRS, ale již méně se uvádí, že začlenění soukromého sektoru do ZRS je ziskem i pro samotnou ZRS, případně danou donorskou zemi/organizaci. Konkrétní projekt v rámci ZRS je pro každého konečného příjemce vždy především dobrou referencí, a v případě soukromých subjektů často i vstupenkou na trh s možnou navazující obchodní příležitostí.

Při realizaci projektů ZRS soukromými firmami často hovoříme o tzv. komerční návaznosti, kdy úspěšně realizovaný projekt ZRS umožní konkrétní společnosti zakotvit pevněji v dané zemi a pokračovat ve svých obchodních aktivitách. V praxi se jedná o dva modelové příklady. Tím prvním je vybudování infrastruktury v konkrétní lokalitě (např. studny, čističky odpadních vod apod.), které je pozitivně přijato místním obyvatelstvem a vládou. Posléze firma dostane nabídku na budování obdobných projektů, tentokrát však již bez přímé finanční podpory české vlády, případně jiné donorské instituce. Druhým modelovým příkladem je dodávka zboží (např. zemědělských strojů, zdravotnického materiálu apod.) do místních zemědělských družstev a nemocnic. Po ukončení projektu

pak konkrétní firma pokračuje s dodávkami na základě standardních obchodních smluv.

Hlavním rizikem obou výše zmíněných modelů projektů s potenciálem komerční návaznosti je především nedostatek finančních zdrojů ze strany místní vlády. Nicméně např. pro českou firmu je pak možnost pojmout úspěšně realizovaný projekt jako referenci a následně se přihlásit do tematicky obdobného výběrového řízení u jiného donora (např. EU fondy prostřednictvím Evropské komise), nebo čekat na vypsání dalšího výběrového řízení u České rozvojové agentury. Ovšem v případě, že daná firma chce uspět u výběrového řízení i u mezinárodních donorů, je třeba být nositelem více referencí v dané oblasti, v určité minimální finanční hodnotě a specifickém časovém rámci (např. poslední 3 roky). Splnit tyto požadavky je samo o sobě velmi obtížné. Nutno také podotknout, že pokud se jedná pouze o dodávku materiálu, konkurence je příliš vysoká a mnohé mezinárodní instituce od těchto typů projektů upustily. Většinou se jedná o kombinaci dodávky, návazných školení a vybudování celé infrastruktury, tedy opět již o projekty většího rozsahu a komplexity. Aby tedy soukromá firma uspěla u navazujících výběrových řízení, mohla dosáhnout na úroveň mezinárodní a čerpat finance např. od agentur OSN nebo Evropské komise, musí si vybudovat vlastní kapacity a know how, jak u těchto institucí uspět.

Výše zmíněné modely jsou tedy ty, o kterých se nejčastěji hovoří v souvislosti s rolí soukromého sektoru v ZRS a zároveň možné komerční návaznosti. Je tedy patrné, že je zde trend vnímat soukromý sektor jakožto aktéra, který chce a měl by generovat zisk. Na toto pojetí navazují i různé finanční nástroje jednotlivých donorských institucí, včetně České rozvojové agentury, kdy byly v posledních letech vytvořeny finanční nástroje umožňující snazší a přímější přístup na trh, a to programy Business to business (B2B). Tyto programy pomáhají soukromým firmám seznámit se s místním trhem formou studií proveditelnosti jejich podnikatelského záměru a často i podpořit zavedení jejich produktů na trh. Tento přístup již velmi úzce souvisí s voláním mezinárodní rozvojové komunity po zapojení soukromých firem ještě aktivněji do rozvojové spolupráce, a to formou přímých investic do rozvojových zemí. Tedy opět: uvedení jejich produktů na rozvojové trhy, vybudování infrastruktury pro realizaci podnikatelských záměrů atd.

Výše zmíněné koncepty jsou nepochybně přínosné pro úspěšné dosažení SDGs a zapojení soukromého sektoru je zcela nezbytné. Nicméně stále je poněkud opomíjena jedna z dalších rolí soukromého sektoru, a to je samotná technická a konzultační expertiza. Soukromý sektor se totiž neskládá pouze z obchodních a investičních společností, ale také společností s technickým, inženýrským a konzultačním know-how. Zároveň mnoho původně technicky zaměřených soukromých firem při své snaze proniknout na zahraniční rozvojové trhy po-

mocí zapojení se do ZRS a prosazení se v mezinárodní konkurenci v rámci ZRS získá značné know-how, které je možno dále využít a poskytnout dalším aktérům ZRS. Právě zde je největší prostor pro partnerství neziskových organizací, popřípadě akademického či vládního sektoru se soukromým sektorem. Tato spolupráce umožňuje propojení znalosti prostředí a možnost pobytu na místě po neomezeně dlouhou dobu, jakou mají třeba neziskové organizace či univerzity, s hlubokou znalostí dané problematiky a expertizy na daný problém, kterou mají jednotliví konzultanti a soukromé inženýrské a konzultační firmy.

Jak je popsáno výše, proces prosazení se soukromé firmy v rámci ZRS a dále pak mezi celosvětovou konkurenci je postupný a obtížný. Abychom lépe popsali tento proces, vybrali jsme příklad české soukromé firmy GEOtest, a.s., která se od svého vzniku a čistě technického zaměření pouze na českém trhu vypracovala na mezinárodně uznávanou společnost působící v mnoha sektorech ZRS a ve více než 70 zemích.

Případová studie – GEOtest, a.s.

V letošním roce společnost GEOtest, a.s. oslavila 50 let od svého vzniku. Původně státní podnik, který byl po roce 1989 přetransformován na akciovou společnost, se ve svých počátcích zaměřoval na činnosti v oblasti inženýrské geologie a sanace tzv. starých ekologických zátěží na území České republiky a Slovenska.

12

Postupná orientace společnosti GEOtest, a.s. na zahraniční trhy nastala počátkem nového tisíciletí. GEOtest se nejprve zapojil do českých misí obnovy po válečném konfliktu v bývalé Jugoslávii (např. sanační práce v areálu Rafinérie Novi Sad, dnešní Srbsko) a po ničivém tsunami v roce 2004 v Indonésii (mobilní čistírny vod v Aceh). Dalším krokem pak bylo zapojení GEOtestu do oficiální Zahraniční rozvojové spolupráce České republiky prostřednictvím projektů České rozvojové agentury a posléze od roku 2011 do projektů Evropské unie a dalších významných donorů.

Díky projektům financovaným v rámci Zahraniční rozvojové spolupráce České republiky mohl GEOtest rozšířit svou geografickou působnost o další země, jako jsou např. Gruzie, Mongolsko, Etiopie či Zambie. V těchto zemích a ve většině států Balkánského poloostrova se během několika let GEOtestu podařilo proniknout i do zcela nových oborů a oblastí, které původně netvořily jeho páteřní činnost. Kromě úzce profilovaných původních oborů a projektů rozšířil GEOtest svou působnost i na další obory v sektoru životního prostředí a začal pracovat i ve zcela nových sektorech, jako např. zemědělství, vzdělávání či sociální rozvoj. V rámci rozvoje společnosti a upevnění pozice na trhu tak postupně vznikly pobočky společnosti GEOtest v Bosně a Hercegovině a v Mongolsku.

V rámci svého dalšího rozvoje se GEOTest rozhodl využít získaných zkušeností a referencí ke vstupu na mezinárodní trh nejen ve smyslu své geografické a sektorové působnosti, ale i způsobu čerpání financí na rozvojové projekty. V roce 2011 byla zřízena pobočka GEOTestu v nizozemském Utrechtu, jejímž cílem bylo pracovat na projektech financovaných mezinárodními institucemi a donory a především na tzv. rámcových smlouvách (Framework Contracts – FWC) Evropské unie v rámci programu EuropeAid. Jednalo se především o krátkodobé konzultační a expertní služby ve specifických oborech rozvojové spolupráce. Během prvních dvou let fungování této pobočky se podařilo rozšířit působnost z původně jednoho segmentu (tzv. LOTu) rámcových smluv na celkem pět, kdy v rámci tzv. LOTu 12 (humanitární pomoci) se dokonce stal GEOTest lídrem vítězného sdružení jako vůbec první česká společnost.

Díky profesionálnímu přístupu k realizaci rámcových smluv v nizozemské pobočce a neustále se rozvíjejícímu úsilí tzv. oddělení zahraničních projektů v Brně a poboček v Bosně a Hercegovině a Mongolsku se otevřela zcela nová etapa zahraničního působení GEOTestu. Od roku 2011 GEOTest začal realizovat zakázky pro Evropskou unii de facto po celém světě. Podařilo se vytvořit dobré jméno u zahraničních zadavatelů a partnerů, což ve svém důsledku vedlo k získání zakázek od dalších renomovaných donorů či institucí, jako jsou Evropská investiční banka (EIB), Světová banka (WB), Evropská banka pro obnovu a rozvoj (EBRD), Rozvojový program OSN (UNDP), Agentura OSN UNRWA, Rakouská rozvojová agentura (ADA), Dánská agentura pro mezinárodní rozvoj (DANIDA), DIAKONIE Německo a řada dalších.

13

I přes výše zmíněné úspěchy GEOTest nadále rozvíjí své aktivity a působnost na mezinárodním poli. Od letošního roku se jako první česká společnost stal členem prestižní mezinárodní aliance INOGEN, která sdružuje firmy podnikající v multidisciplinárních oborech. Bosenská pobočka GEOTEST d.o.o. Sarajevo v letošním roce oslaví 10. výročí svého vzniku a je již zcela samostatnou, etablovanou a úspěšnou společností. Nizozemská pobočka v Utrechtu se uchází o další rámcové smlouvy Evropské unie; je součástí rámcových smluv Evropské investiční banky a programu OCHA Organizace spojených národů.

Bez jakékoliv nadsázky lze tedy říci, že zkušenosti a reference získané realizací zahraničních projektů financovaných v rámci programu oficiální Zahraniční rozvojové spolupráce České republiky a rámcovými smlouvami Evropské unie, umožnily společnosti GEOTest, aby se v posledních pětadvaceti letech transformovala z československého státem řízeného podniku na moderní soukromou nadnárodní společnost.

Zdroje

- World Bank. World Bank Annual Report 2017 [online]. 2017 [cit. 2018-10-16]. Dostupné z: <http://documents.worldbank.org/curated/en/132951507537966126/Main-report>
- United Nations Sustainable Development Knowledge Platform [online]. 2016 [cit. 2018-10-16]. Dostupné z: <https://sustainabledevelopment.un.org/?menu=1300>
- United Nations Millennium Development Goals [online]. 2014 [cit. 2018-10-16]. Dostupné z: <http://www.un.org/millenniumgoals/>,
- OECD. OECD ODA net [online]. 2017 [cit. 2018-10-16]. Dostupné z: <https://data.oecd.org/oda/net-oda.htm>
- Ministerstvo zahraničních věcí ČR Ministerstvo zahraničních věcí – Zahraniční rozvojová spolupráce [online]. 2018 [cit. 2018-10-16]. Dostupné z: https://www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/rozvojova_spoluprace/index.html
- Česká rozvojová agentura: Program B2B [online]. 2018 [cit. 2018-10-16]. Dostupné z: <http://www.czechaid.cz/jak-se-zapojit/soukromy-sektor/>
- Špok, R., 2013. Role českého soukromého sektoru v zahraniční rozvojové spolupráci pasos.org/wp-content/uploads/2013/08/soukromy-sektor-rozvoj-politik-spok.pdf
- Kasum, D., Železný Z., Křivánková, B. 2018; PODNIKÁNÍ NA MEZINÁRODNÍCH TRŽÍCH: Případ transformace společnosti GEOTest, Czech Industry; Magazín českého průmyslu, obchodu, dopravy a stavebnictví

PODPORA OCHRANY PŘÍRODY V GRUZII

Jindřich Chlapek, Jiří Flousek

Jindřich Chlapek vystudoval systematickou biologii a ekologii na Masarykově univerzitě v Brně, od roku 1998 působí na Správě CHKO Jeseníky, posledních 15 let v pozici zástupce vedoucího se zodpovědností mj. za koordinaci péče o přírodní rezervace. V Gruzii se v různých projektech, zaměřených na ochranu přírody, pohybuje od roku 2012.

Češi mají v Gruzii velmi dobré renomé. Možná pro podobnou historickou zkušenost s ruskou okupací, určitě ale díky dlouhodobé obchodní a ekonomické spolupráci mezi našimi zeměmi. Nový impuls již existujícímu partnerství přinesla v květnu 2011 schůzka ministrů životního prostředí České republiky a Gruzie, z níž vzešlo společné prohlášení, které mimo jiné posiluje dvoustrannou spolupráci v oblasti ochrany biodiverzity, změny klimatu a plnění mnohostranných dohod o životním prostředí. Ve stejném roce stvrdili zájem o podobné bilaterální aktivity také partnerské organizace AOPK ČR¹ a Agentura pro chráněná území v Gruzii (Agency of Protected Areas of Georgia, APA) uzavřením memoranda o spolupráci. Tyto formální dohody poskytly základ pro zajímavý rozvojový projekt k přípravě plánu péče v jedinečném chráněném území Tušska (region Kacheti, okres Achmeta), jehož patronem je Česká rozvojová agentura (ČRA) a poskytovatelem financí Ministerstvo zahraničních věcí ČR. Projekt byl svěřen AOPK ČR společně se Správou KRNAP kvůli jejich mnohaletým zkušenostem se správou velkoplošných chráněných území s pestrými přírodními a kulturními hodnotami, ve kterých je nezbytné vhodně kombinovat zájmy ochrany přírody s požadavky často protichůdnými, směřujícími k intenzivnímu rozvoji území a využívání jeho přírodních zdrojů. Je jen otázkou času, kdy do lidsky vřelého, vstřícného a turisticky opomíjeného koutu Kavkazu zamíří v masovém měřítku turisté z celého světa. Zdejší zachovaná příroda a s ní spojené kulturní tradice si proto zaslouží koncepční a dlouhodobě udržitelný systém péče a ochrany.

17

Unikátní hodnoty a problémy území

Jedinečný charakter a kulturní a přírodní hodnoty Tušska určuje řada fenoménů: různorodá geomorfologie s horskými štíty a hřebeny, ledovcovými kary a údolími, hlubokými stržemi a soutěskami. Harmonická krajina s mozaikou vesniček a drobných sídel, rozsáhlých lesů, malých políček, luk a pastvin. Kulturní dědictví regionu s jedinečnou architekturou a tradicemi, včetně místní pastevecké kultury. Pestrost stanovišť od horských lužních lesů, přes květnaté louky, reliktní bory a subalpínské rododendronové křoviny až po alpské a subnivální biotopy. Vysoká druhová rozmanitost s mnoha endemickými druhy rostlin a živočichů, vzácnými kopytníky, velkými dravci a šelmami, ale i agrobiodiverzita s endemickými varietami zemědělských plodin a domácích zvířat. K uchování těchto hodnot významně přispívá obtížná dostupnost celého regio-

1 Agentura ochrany přírody a krajiny ČR

nu – pro vozidla po jediné silnici, její průjezdnost určují klimatické podmínky i mimo zimní období (častý déšť a pravidelné půdní sesuvy).

Obývaná a využívaná část Tušska je však už dnes ohrožena řadou faktorů. Dominuje tu nadměrná pastva, její nerovnoměrné rozložení a koncentrace v okolí sídel a následné problémy s plošně velmi rozsáhlou erozí. Tradiční způsob pastvy, citlivě využívající celou plochu území se stády ovcí rotujícími na pastvinách od nižších poloh až po hřebenové partie, zde díky houževnatosti Tušů úspěšně přežíval ještě 40 let po vzniku Sovětského svazu. Až v polovině 50. let minulého století pronikla kolchozní nařízení i sem, tradiční rozdělení území do historických samosprávních celků (tzv. temi) bylo „zrušeno“ a nahrazeno jednotně vymezenými plochami s nadiktovaným množstvím ovcí (vyšším než bylo pro pastviny únosné) a s nařízenou produkcí. Návrat k tradicím se ale po pádu sovětské říše již nekonal.

Značným problémem pro malebnost zdejší krajiny a hlavně pro dosud čisté životní prostředí jsou volně ukládané odpady a vypouštěné odpadní vody z domácností, jejichž bezpečná likvidace, skládkování a čištění však nejsou systematicky řešeny v celé Gruzii. Ačkoliv tradiční životní styl je tu prakticky bezodpadový, začíná se s postupným zlepšováním životních podmínek obyvatel a s rozvojem turistiky viditelně hromadit především plastový odpad a do prostředí začínají volně odtékat odpadní vody z koupelen a praček (i když jsou zatím oproti lavorům a valchám v menšině). Opomenout nelze ani problémy se znečištěním zdrojů pitné vody způsobeným hospodářskými zvířaty a někdy i turisty, zanedbanou infrastrukturu využívanou místními obyvateli a návštěvníky, ilegální těžbu dřeva či pytláctví. Všichni Tušové, kteří se k problémům vyjadřovali, rovněž zmiňovali minimální nebo úplně scházející komunikaci ze strany okresních úřadů a zejména správy zdejšího chráněného území. Přestože Tušové nejsou ze zákona vlastníky půdy, cítí ke svému kraji silnou vazbu a oprávněně se považují za jeho přirozenou součást.

Tušsko a Tušové

Region Tušsko se nachází na severovýchodě Gruzie na hranici s Čečenskem a Dagestánem, jde o území sevřené hřebeny Velkého Kavkazu s vertikálním rozpětím 1 490–4 492 m n. m. a je vzdáleno pouhých 200 km od hlavního města Tbilisi. Cesta je ale komplikovaná. První dvě třetiny zvládnete autem za dvě hodiny, zbývajících 70 km zabere terénnímu vozu pět hodin jízdy. Musíte si ale počkat na přelom května a června, kdy v horském sedle vysokém více než 2 800 m nad mořem odtaje sníh a dá se tudy projet. Ne nadarmo zařadila britská televize BBC tuto trasu do svého seriálu o nejnebezpečnějších cestách světa. Po překonání sedla Abano projedete hlubokým skalnatým a z části zalesněným ka-

ňonem řeky Khisos Alazani a dorazíte na planinu „centra“ Tušska – do vesničky Omalo, ležící zhruba 300 m nad vrcholem naší Sněžky.

Oblast Tušska je po staletí osídlena etnikem Tušů, jejichž počet se dnes odhaduje na zhruba 10 000 lidí. Po celá staletí, ještě do 50. let 20. století, tu značná část žila po celý rok a budováním malých sídel s obrannými věžemi proti nájezdníkům, pastvou ovcí a drobnými zemědělskými aktivitami formovala neopakovatelný charakter místní krajiny. Postupně se však celé rodiny stěhovaly do podhůří a do hor Tušska se vracely jen na letní část roku. A tak je tomu i v současnosti. Během léta se zaplní většina obydlí v téměř padesáti tušských vesničkách, sedmiměsíční krutou zimu tu však tráví už jen kolem dvaceti nejotrlejších horalů. Pravidelné migrace pastevců jsou však odjakživa (udává se, že od středověku) součástí místní pastevecké kultury. Ti se se svými stády přesouvali na několik set kilometrů vzdálené zimní pastviny ve stepích východní Gruzie, které Tušové získali od gruzínských králů jako odměnu za ochranu jejich říše před nájezdy sousedních Čečenců a Dagestánců. Tradiční živobytí tušské komunity je skromné. Využívají produkty z chovu skotu, drůbeže a zejména ovcí (mléko a mléčné produkty, vlnu, maso) a plodiny vypěstované na políčkách v okolí vesnic (brambory, obilí, zeleninu, koření či bylinky). Až na výjimky nemají zdroj elektrické energie a dovoz potravin a věcí denní spotřeby je značně komplikovaný. Podnikavější Tušové však ve svých kamenných domech postupně zařizují skrovné pokojíky pro ubytování turistů.

19

Proč právě Tušsko (Tusheti)?

Gruzínská legislativa věnující se ochraně přírody, zejména její základní zákon o systému chráněných území z roku 1996, založila svůj přístup k územní ochraně na moderních základech kategorizace Mezinárodní unie pro ochranu přírody (IUCN) – státní přírodní rezervace s lidskou činností nedotčenou a vpravdě panenskou přírodou a národní parky odpovídají kategoriím I resp. II, chráněná krajina kategorii V a tak dále. S tímto přístupem vyhlásila gruzínská vláda v roce 2003 skutečný propletenec tří kategorií chráněných území v oblasti Tušska – Národní park Tusheti (76 004 ha), Státní přírodní rezervaci Tusheti (10 881 ha) a Chráněnou krajinu Tusheti (31 517 ha) – vše pod jednotným názvem Chráněná území Tusheti (Tusheti Protected Areas, TPA) s celkovou výměrou úctyhodných 118 319 ha. Správa prvních dvou kategorií leží na bedrech národní agentury APA (se sídlem v Tbilisi) a jejího místního pracoviště – Správy TPA, a od roku 2012 v nich platí v pořadí již druhý plán péče zpracovaný gruzínskou nevládní organizací NACRES. Agentura APA má na starosti všechna chráněná území v Gruzii, existuje však jedna výjimka – a tou je právě Chráněná krajina Tusheti (TPL), obdoba naší chráněné krajinné oblasti. Ta spadá pod regionální samosprávu okresu Achmeta, jehož stejnojmenné sídlo leží mimo Tušsko,

až na jižním úpatí Kavkazu. Právě odtud zazněl v loňském roce požadavek na zpracování vůbec prvního plánu péče o TPL, a díky cenným zkušenostem České republiky se soustavou chráněných krajinných oblastí doputoval až k nám. Na rozdíl od všech ostatních správ chráněných území, které těží ze zázemí APA, postrádají zaměstnanci Správy TPL potřebné kapacity, jak personální a odborné, tak i finanční. Pro našince může být proto překvapivé, že se na správě nesetká s jediným odborníkem na ochranu přírody, který by vládl byť jen základními znalostmi v oblasti plánování a péče o chráněná území, nemluvě o monitorování a aktivním managementu.

Cesta k plánu péče

Přestože nelze opominout významnou pomoc pracovníků okresu Achmeta a obou správ, celý dokument by nevznikl bez zásadního přispění místních obyvatel. Jen oni dokonale znají svůj kraj, dlouhou historii jeho osídlení a osvědčené způsoby udržitelného využívání. Právě rozhovory s desítkami místních Tušů různých profesí a několik společných veřejných setkání poskytly nejcennější podklady, na nichž mohl být plán péče postaven – popis hodnot, kterých si sami Tušové nejvíce cení, škálu problémů, které je nejvíce tíží, a mnohdy i představy o jejich řešení. Místní Tušové velmi dobře vědí, jak by mělo jejich území v budoucnu vypadat, jaké výhody jim může přinést podpora rozvoje v regionu.

20

Jsou si však stejně dobře vědomi rizik, nebude-li tento rozvoj usměrňován. Jako typická ilustrace může sloužit vyjádření jednoho z pastevců: „*Víme, že turisté nám přinášejí peníze, které tu pro život potřebujeme, ale nechceme dopadnout jako sousední Svanetie*“ (atraktivní a turisty hojně navštěvované horské turistické centrum, zhruba přirovnatelné k našemu Špindlerovu Mlýnu). Počáteční obezřetné otukávání „*cizinců, kteří jim něco chtějí navrhnout*“, se během mnoha diskusí a projednávání průběžných verzí plánu péče měnilo ve velmi vstřícný vztah k „*lidem, kteří jim chtějí pomoci*“. Nikdo z nás do té doby nezažil, že by plán péče o chráněné území byl ze strany místních obyvatel tak vítán a podporován. Češi mají ale v Tušsku velmi dobré jméno už kvůli předchozí rozvojové pomoci ČRA (Česká rozvojová agentura), která pořídila majitelům penzionů solární panely a fotovoltaické články a přispěla tak místním obyvatelům k lepšímu a stabilnějšímu životu. Dobré jméno podporují také čeští dobrovolníci, kteří tu pomáhají s opravou cenných kamenných věží.

Co obsahuje?

Plán péče je zpracován pro zákonem dané šestileté období (2014–2019) a jeho struktura obecně odpovídá doporučením metodiky IUCN (Mezinárodní unie pro ochranu přírody). V deseti kapitolách přináší základní informace o území,

charakterizuje jeho kulturní a přírodní hodnoty, stanovuje základní cíle, analyzuje problémy a ohrožení a navrhuje celou řadu opatření k jejich řešení. Dále navrhuje dosud neexistující zonaci území TPL a uvádí indikátory, s jejichž pomocí by mělo být plnění plánu péče sledováno. Nejdůležitější a samozřejmě nejvíce diskutovanou byla kapitola věnovaná úkolům a doporučeným opatřením, která by měla být plněna v době platnosti plánu péče, u řady z nich však i s časovým přesahem do dalších období. Opatření jsou rozdělena do ucelených tematických okruhů a řeší tradiční udržitelné využívání území, rozvoj sídel, turistickou infrastrukturu, ochranu biodiverzity a krajiny, chod a funkce Správy TPL.

Důležitou součástí plánu péče je návrh zonace, který vychází z přírodních hodnot území i z jeho dlouholetého využívání místními obyvateli a bere v úvahu rovněž existenci sousedního národního parku a státní přírodní rezervace. Protože zákony jednotlivé funkční zóny chráněné krajiny (kategorie V) neupravují, na rozdíl třeba od národních parků (kategorie II), mohly být definovány volně, podle uvážení. Vymezeny byly nakonec čtyři zóny – 1. zóna přísné ochrany (13,3 % plochy TPL, původní lesy, alpské skály, skalnaté strže), 2. zóna tradičního využívání (86,1 %, louky, pastviny a tradičně využívané lesy), 3. zóna kulturně historická (0,3 %, sídla se zachovalou architekturou) a 4. zóna udržitelného rozvoje (0,3 %, novodobě upravená sídla a jejich okolí).

Pro každou z nich byly navrženy základní cíle a doporučena „pravidla hry“, včetně povolených a zakázaných činností. První zóna je určena především k ochraně a výzkumu nejceněnějších přírodních hodnot a pro její vymezení jsme využili především znalosti o rozšíření dvou ohrožených druhů kopytníků – kozorožce dagestánského (*Capra cylindricornis*) a kozy bezoárové (*Capra aegagrus*) – současně však i „deštníkových“ druhů pro řadu cenných biotopů a dalších druhů živočichů a rostlin v regionu. Jiné využitelné informace o výskytu a plošném rozšíření vzácných druhů a přírodních stanovišť pro tušský region neexistují, neboť dosud nebyla provedena ani základní inventarizace. Na druhou stranu jsou hodnotné partie se zachovalými přírodními komplexy poměrně snadno vymežitelné díky těžko přístupným geomorfologicky výrazným stržím a hlubokým srázným údolím.

A jak dále?

Připravit během jediného roku plán péče o naprosto neznámé území, s minimem dostupných informací a přes značnou jazykovou bariéru, bylo rozhodnutí hodně troufalé. Zvláště když plány péče pro naše velkoplošná chráněná území, která známe mnohem lépe, se zpracovávají a projednávají zhruba dva roky. Přesto se ho po pár týdnech strávených v terénu, po řadě průběžných diskusí se všemi partnery a projednávání s místním zastupitelstvem a obyvateli Tuš-

ska podařilo dotáhnout do zdárného konce. Dokončený plán péče byl odevzdán v říjnu 2013 a nyní čeká na svou gruzínskou podobu a její oficiální schválení. Přesto už během závěrečných prací jsme zaznamenali první příznivé reakce. Po posledních parlamentních volbách v Gruzii (koncem roku 2012) se kompletně vyměnilo vedení okresu Achmeta i Správy TPL a noví vedoucí pracovníci obou institucí již řadu navrhovaných opatření zařadili do svých pracovních a finančních plánů. Ve stejné době rozhodovala německá rozvojová agentura (GIZ) o svých prioritách v Gruzii a Arménii a dokončovaný plán péče o TPL významně ovlivnil konečné rozhodnutí: nasměroval velký projekt agentury, řešící problémy s erozí a návrh systému udržitelného pastevectví, právě do Tušska.

Díky velmi aktivnímu přijetí plánu péče místní samosprávou a zejména Správou CHKO se ČRA rozhodla na tento projekt navázat podporou konkrétních opatření. A tak zatímco u nás chráníme přírodu před přibývajícími návštěvníky (samořejmě i pro ně), ukázalo se, že v Tusheti je zcela klíčové naopak turistický ruch podpořit. Přisun turistů zabezpečí místními, kteří území opouštějí, alespoň nějaký příjem a bude je motivovat v regionu zůstat, udržovat louky a pastviny, které hostí řadu velmi zajímavých a mnohdy vzácných druhů rostlin i živočichů, a současně zachovávat kulturní tradice a místní architekturu.

22

Cílem navazujícího „implementačního“ projektu se stalo dobudování turistické infrastruktury v podobě podpory opravy dvou mostů a označení páteřních, ale i zajímavých bočních turistických tras v délce více než 100 km. Tyto trasy by měly návštěvníky dovést na zajímavá místa, i do odlehlejších vesnic, kde je možnost ochutnat něco z tradiční místní kuchyně, případně přenocovat a podpořit tak místní obyvatele. Dalším výstupem projektu bylo vydání informačního letáku s mapou turistických tras, zmapování místních toponym a vydání knižního turistického průvodce. Tyto aktivity by neproběhly bez výrazné pomoci Slavomíra Horáka, který v Tusheti organizuje každoročně tzv. HelpCamp, v rámci něhož dobrovolníci z řad českých studentů obnovovali a značili turistické trasy. Dalším úkolem a výzvou současně bylo navrhnout a pilotně otestovat zpoplatnění vstupu do celého komplexu chráněných území Tusheti. Výnos z první sezóny testovacího provozu informačního bodu nebyl velký, příjem byl založen na dobrovolném příspěvku zahraničních návštěvníků (gruzínská legislativa v současnosti výběr vstupného do chráněných území neumožňuje; jako protislužbu obdrželi informační leták s mapou tras a měli možnost se prostřednictvím WiFi připojit k internetu, což v tomto odlehklém území je vzácnost), podařilo se ale shromáždit cenné zkušenosti.

V budoucnu by prostředky získané ze vstupného, na které jsou přinejmenším západní turisté zvyklí, měly být využity právě na další rozvoj a údržbu základní turistické infrastruktury. Ta by měla přilákat a usměrnit návštěvníky, zlepšit

podmínky pro život místních obyvatel, zastavit vysídlování regionu a zvýšit počet těch, kteří by v území žili po celý rok, což se ukazuje jako zcela klíčové pro udržení biologické rozmanitosti zdejších luk, ale i kulturního dědictví. Návrh a rozpracování inventarizace základních složek přírodního prostředí a jedno-
duchého monitorování by pak měl pomoci oběma správám (TPA i TPL) k lepším znalostem o území, ke kvalitnějšímu posuzování rozvojových aktivit a sledování odevzy přírodního prostředí na měnící se podmínky.

Další dílčí projekt ČRA řeší také podporu tradičního pěstitelství zemědělských plodin, především brambor a obilovin, a tím uchování unikátní agrobiodiverzity a tradic kavkazského regionu. Konečně i vybudování centra pro svážení a základní úpravu ovčí vlny by mělo zlepšit možnosti jejího odbytu a tak i ekonomickou situaci pastevců, bez jejichž existence se nedá jedinečná, mnohasetletým osídlením a pastevectvím formovaná tušská krajina a kultura zachovat. Na plán péče o CHKO navázal i projekt inventarizace lesů a návrhu extenzivního lesního hospodaření vypracovaný Mendelovou univerzitou, opět s podporou ČRA.

Kraj, který si vás získá

Rozvojové projekty v Tušsku pro nás znamenaly neocenitelnou zkušenost. Pracovat v území, které si díky tradičnímu stylu života místních obyvatel uchovalo svůj přirozený půvab a přírodní pestrost, aniž by o tyto hodnoty museli pečovat zaměstnanci správy chráněného území, byla osvěžující změna. Významný podíl na úspěchu má v podobně rázovitých komunitách úcta ke společenským a kulturním zvyklostem, stejně tak jako ohled na omezené podmínky, nedovolující uplatnit všechna opatření, která bychom si při péči o chráněné území ideálně představovali. Přestože jsme se potýkali s řadou nesnází, shodli jsme se, že nám tento kraj a jeho obyvatelé přirostli k srdci. Skromné životní podmínky Tušů jsou vyváženy jejich vřelým vztahem ke svému území a tradicím, jejichž zachování bude velmi brzo záviset na nastupující mladé generaci.

PŘÍČINY MIGRACE DO EVROPY NA PŘÍKLADU AFRICKÉ GAMBIE

Markéta Kutilová

Markéta Kutilová je novinářka a publicistka. Začínala jako redaktorka v Lidových novinách. Pracovala v DR Kongo, Íránu, na Haiti, v Kambodži, Ugandě, Rwandě, Tanzánii, Indonésii, Libérii, Jordánsku atd. V posledních letech jezdí do Sýrie a Iráku a spolu s Lenkou Klicperovou dokumentuje válečné konflikty. Je spoluautorkou knih Islámskému státu na dostřel I. a II. Spolupracuje s pořadem Reportéři ČT. S Lenkou Klicperovou založila sbírku na pomoc lidem v syrském Kobani (www.soskobani.cz). Dalším jejím tématem je migrace. Své reportáže a články publikuje v mnoha českých i zahraničních médiích. Je spoluautorkou reportáží několikrát oceněných na Czech press photo. Věnuje se i přednáškové činnosti pro školy a veřejnost.

V Njaba Kundě v Gambii je 850 usedlostí. Do Evropy odešlo už 856 lidí, tedy jeden z každé usedlosti. Celkem 89 lidí cestu za evropským snem nepřežilo. Přesto se další chystají na cestu. Sen o lepším životě táhne dál.

„Dal bych všechno za to, aby ti kluci neodcházeli. Každému se to snažím vymluvit. Ale málokterý se dá přesvědčit. Už jsem podepsal přes tisíc žádostí o doklady,“ vykládá Alhagie Jagne, starosta vesnice Njaba Kunda na severu země. Na druhé straně dvora modré oprýskané dveře do hliněné stodoly. Je plná arašídů. Celý kraj, stejně jako celá Gambie, je arašídovou velmocí. Díky řece je zde velmi úrodné. „Všichni pěstují arašíd. Ale doba je zlá. Výkupní ceny jsou tak nízké, že se nám nevyplatí to prodávat. Za pytel arašídů (tedy 50 kg) nám nabízejí /v přepočtu/ 1400 korun. Pak není divu, že jsou farmáři zoufalí a jejich synové už v tom nechtějí pokračovat. Všichni pak chtějí do Evropy. Jasně že kvůli penězům. Tady není práce, a když už, váš plat je kolem 100 euro měsíčně. Za to přežijete, ale nikdy se v životě nikam neposunete. A oni vědí, že v Evropě jsou platy přes 1000 euro. Chtějí to taky, chtějí se mít líp,“ říká Jagne.

25

Gambie, nejmenší země černého kontinentu (bývalá britská kolonie uprostřed bývalého francouzského Senegalu), se v posledních letech drží na žebříčku zemí, odkud do Evropy odchází nejvíce migrantů tzv. libyjskou cestou – tedy přes Středozemní moře do Itálie. Gambie se drží hned za Nigérií, Eritreou a Somálskem. Jenže zatímco v těch třech zemích je válka, tyranie nebo islamistické skupiny, v Gambii je mír, úrodné a dokonce zde mají demokraticky zvoleného prezidenta. Diktátor Jammeh ovládal zemi 20 let, ale předloni ho vystřídal Adama Salles, který už nikoho do vězení ani na popraviště neposílá. Přesto lidí odchází víc a víc. Podle Eurostatu se do Itálie v roce 2016 a 2017 přeplavilo 16 000 Gambijců. To je o 2000 více než Somálců.

Osmdesát devět lidí z Njaba Kundy cestou zemřelo. Někteří nepřežili cestu přes Saharu, další byli zabiti v Libyi v tamních vězeních nebo zemřeli během otročských prací. A několik desítek se jich utopilo cestou přes Středozemní moře z Li-

bye do Itálie. Na příkladu Njaba Kundy je tedy zřejmé, že úmrtnost při ilegální cestě do Evropy je zhruba deset procent.

Smrt takového člověka během cesty je obrovskou tragédií pro celou rodinu. Nejen, že přijdou o dospělého muže, ale hlavně po něm zůstanou obrovské dluhy, z nichž se rodina nemá šanci vymanit. Na vyslání jednoho člena rodiny do Evropy se často skládá celé příbuzenstvo, případně si rodina bere půjčku či prodává majetky. Konkrétní případ představuje pětáctýřicetiletá Jessica, obyvatelka Njaba Kundy. „Právě se chystám na svou každodenní obchůzku vesnicí. Každý den napeču 30 baget a můj výdělek je /v přepočtu/ 30 korun. To je můj jediný příjem. Z toho žijeme já a moje dvě dcery. Můj syn je mrtvý. Zemřel na moři. Dostali jsme dokonce jakési potvrzení o tom, že se jejich loď potopila,“ říká Jessica a pláče. „Omar byl tak slušný, naděje rodiny. Vložili jsme do něj všechny naděje. Doufali jsme, že nám bude posílat peníze z Evropy a my tak nějak přežijeme. Jenže teď máme dluhy 5000 dolarů /120 000 korun/. Půjčili jsme si od široké rodiny. A syn je mrtvý, je to strašná katastrofa. Nikdy nemám šanci to splatit,“ naříká žena, která je už pět let vdovou. Je jasné, že ze současné šlamastyky se jen tak nedostane. Svým sousedům, jejichž usedlosti jen vzkvétají, tak může jen tiše závidět. „Vidíte, všechny tyhle baráky jsou opraveny z peněz, které poslali příbuzní z Evropy. Tady nemáte šanci si na nějaké investice vydělat,“ vysvětluje šéf vesnice, když nás po ní provází. Zato ve škole je to horší, spousta učitelů odešla také.

Gambie je tradičně muslimská země, a tak zde mešity nikoho nepřekvapí. Ta v Njaba Kundě je nezvykle velká a zdobená. Její zářivě bílé minarety svítí novotou. „To je dar našich rodáků, kteří odešli do Evropy,“ vysvětluje starší muž, který se zde spolu s pěti dalšími muži modlí. Na odchod mladých mužů z jeho vesnice má ale překvapivě negativní názor. „Migrace nás devastuje. Nesouhlasíme s tím. Podívejte se na naše dívky, nemají zde ženichy, nemá kdo pracovat na polích, vesnice se vyliďňuje. Spousta z našich kluků je teď mrtvých,“ povzdechne si muž a ostatní mu tiše přitakávají. Jejich věkový průměr je 50 let.

Facebook láká i varuje

O pár odboček dál od mešity stojí rozložitý mangovník, který slouží evidentně jako setkávací místo pro místní mladíky. Na lavičce pod stromem se jich tísni osm. „Všichni chceme do Evropy. Chceme lepší život. Lepší vzdělání, práci, peníze,“ říkají jednohlasně. Je to s podivem. Přeci jen sedíme ve vesnici, kde 89 jejich kamarádů tuto cestu nepřežilo. „Víme o tom, že je to riskantní a taky už teď víme, co nás může potkat v Libyi, že můžeme skončit v otroctví či ve vězení, ale ten evropský sen máme všichni.“ Důležitý je ale způsob, jak splnění snu dosáhnout. A právě tady se jejich názory různí. Jen polovina mladíků je ochotna

podstoupit tzv. back way, tedy zadní (ilegální) cestu přes nebezpečnou Saharu, Libyi a přes Středozemní moře. „Ted' už to zde všichni vědí, co hrozí v Libyi, šíří se to po facebooku. Já riskovat nebudu, budu se snažit o legální cestu přes víza,“ říká Músa. Mezi těmi, kdo s ním nesouhlasí, je dvacetiletý Ibrahim. Vypadá jako vůdce party. Jako jediný má velkou motorku a za sebou jednu nevydařenou cestu za evropským snem. „V Libyi jsem skončil ve vězení. Byly tam strašné podmínky, bylo nás šedesát v jedné místnosti, ani lehnout se nedalo, spali jsme vestoje, bili nás a mučili. Pak přišli lidi z IOM (Mezinárodní organizace pro migraci) a řekli nám, že se můžeme vrátit domů, že to zaplatí a ještě dostaneme 1000 euro. Nikdo nechtěl, ale řekli nám, že nemáme jinou možnost, pokud nechceme v tom vězení zemřít. Tak jsem se vrátil,“ vypráví Ibrahim. Cestu chce zkusit znovu, protože touží hrát v Evropě fotbal. Mladíků, kteří se vrátili z Libye, potkávám ještě mnoho, stejně jako těch, kteří věří tomu, že každý Afričan může být v Evropě profesionálním fotbalistou. Ze západního pobřeží Afriky odchází do Evropy desetitisíce migrantů ročně. Většina z nich z ekonomických důvodů. Využívají toho, že cesta přes Libyi je po pádu Kaddáfího možná, neboť cestu ovládly mafie. „U nás v Gambii jsou místní agenti. Nejdřív nalákali všechny chlapce, kteří umějí kormidlovat lodě. Ti dostali cestu zadarmo a ještě si mohli vzít dva lidi s sebou. Celou pašeráckou síť, která pokračuje přes Mali, Niger a Libyi, řídí Arabové z Libye,“ vysvětluje mi místní novinář Sana Kamara. Za cestu chtějí pašeráci v přepočtu kolem 120 000 korun.

27

Gambie je jednou z mála zemí, která svoje migranty přijímá zpět. Má smlouvu s libyjskou vládou v Tripolisu i s vládou italskou. Návrat Gambijců do země podporuje hlavně EU. Na pomoc Gambii už byly schváleny desítky milionů eur. A právě do jednoho z programů EU „spadl“ i Músa. „Je pravda, že na jednoho navrátilce máme 1000 euro, na ruku ale dostanou jen 65 euro. Zbytek by měl jít do jejich vzdělání a nastartování byznysů,“ vysvětluje Famara Njle z IOM.

Většina navrátilců do Gambie se vrací z Libye. Z Itálie této možnosti využili jen dva. „Ti, kteří cestou zemřou, jsou zde oslavováni jako hrdinové – zemřeli pro velkou věc. Ale ty, kteří se vrátí, mají ostatní za zbabělce,“ vysvětluje mi v malém domku na předměstí Sere Kundy Mustafa Sallah.

„Odešel jsem v roce 2014, klasicky autobusem do Mali, pak do nigerijského Agadezu a pak do Libye. Na cestu jsem si půjčil 5000 dolarů. Mým cílem bylo Švédsko, chtěl jsem studovat elektrotechniku,“ říká Mustafa. Jenže pak nadšení skončilo. „Jakmile se dostanete do Agadezu, jste už jen v rukou pašeráků. A ti naši nás v Libyi prodali. Řekli, že cesta je dražší a že si ji musíme odpracovat. Dělali jsme na poli nějakého Araba 14 hodin denně. Pak tam byla razie policie, zavřeli nás do vězení Gryiana. Byly tam šílené podmínky, káleli jsme pod sebe, měli hlad. Vzbouřili jsme se. Jenže přijeli vojáci a 79 vězňů postříleli. Pak při-

šli lidi z IOM a nabídli nám možnost návratu do Gambie. Bylo to peklo. Proto se snažím teď ostatní od cesty odrazovat.“ Mustafa doufá, že jeho organizace dosáhne na peníze od EU a od gambijské vlády. „Naše vláda to pochopila, že migrace je pro zemi devastující, a tak jsou programy proti migraci. Na druhou stranu ale z diaspory plynou do země obrovské peníze. Rozhodně vláda proti migraci nedělá dost.“

To mi potvrzuje i pracovník Western Union ve městě Gunjur na břehu Atlantiku: „Skoro každá rodina má někoho v Evropě – měsíčně si sem chodí tak pro 200–300 eur. A ti ostatní se snaží, aby na tom byli podobně.“

V přepočtu 4,7 miliardy korun přišlo podle odhadů Světové banky do Gambie v roce 2017 od emigrantů na takzvaných remitencích. Částka odpovídá čtvrtině hrubého domácího produktu. Nejvíce, tedy 1,3 miliardy Kč, poslali svým příbuzným gambijští emigranti ze Španělska. Následuje Spojené království s 792 miliony, Spojené státy se 748 miliony, Švédsko s 374 miliony a Německo s 286 miliony korun.

Po celé Gambii visí plakáty, billboardy a letáky vyzývající k zastavení zadní cesty. Alternativ je ale málo. Ekonomický rozvoj jde pomalu a nejvíce investic v zemi dělají Číňané. „Postavili zde továrnu na ryby, z nichž dělají hnojiva a vymačkané ryby odhazují na skládky. Zaměstnávají ale hlavně Číňany a plundrují naše vody. Zato většina rýže a věcí u nás jsou z Číny,“ popisuje realitu novinář Gee Janneh. Všichni se ale shodují v tom, že lidi může doma udržet jen vytvoření pracovních míst a investice. „Je zde spousta podnikatelských příležitostí. Češi teď dostali v Senegalu zakázku na budování elektrárny,“ potvrzuje český velvyslanec v sousedním Dakaru Jan Michálek. I podle něj má ale většina lidí evropský sen, který je mimo realitu.

„O životě v Evropě mají lidi často zkreslené představy. Vidí jen to, že plat je tak kolem 1000 eur a že tam jsou krásné domy a města a dobré školy a snazší život. Ve velkém k tomu přispěly sociální sítě a pak také to, že málokdo přizná, že se mu nedaří. Sdílejí na facebooku fotky, jak se mají v Evropě dobře, ale neřeknou, že pracují u McDonalda nebo žijí v uprchlickém táboře v Itálii,“ vysvětluje mi Janneh.

O tom, jak je celý problém migrace do Evropy komplexní, se přesvědčuji i v Nja-ba Kundě pod mangovníkem, kde se mě šéf vesnice snaží přesvědčit o tom, jak bojuje proti migraci.

Vtom mu zvoní telefon. „To je můj syn.“ Pěťadvacetiletý Seku v Německu nemá papíry, pracuje občas načerno, nemá se skvěle – ale vrátit se domů? Ani náhodou. „Každý den ho prosím, slibuji mu hory doly,“ smutně kývá hlavou jeho otec.

Nouzový svěřenecký fond EU pro Afriku

Evropská komise zřídila „Nouzový svěřenecký fond pro stabilitu a řešení hlavních příčin nelegální migrace a vysídlených osob v Africe“ při vrcholící uprchlické krizi v listopadu 2015. Z rozpočtu EU a Evropského rozvojového fondu (ERF) na něj vyčlenila 1,8 miliardy eur. Ty putují do dvou tuctů států v severní Africe, Sahelu a Africkém rohu s cílem „podporovat v dotčených regionech stabilitu a přispět k lepšímu řízení migrace.“

Gambie

Malá přímořská země v západní Africe, která se rozkládá podél řeky Gambie uvnitř samostatného státu Senegal. Od 16. do 18. století bylo až 30 milionů Afričanů násilně vysídleno a zotročeno vlivem evropské kolonizace. Nejvíce byla zasažena právě západní Afrika. Berlínská konference v roce 1885 znamenala nesmyslné porcování Afriky západními velmocemi, s neblahými důsledky do dnešní doby.

Gambie byla do konce 60. let v područí Velké Británie, která se zde zaměřila na export buráků. Zisky většinou zmizely na britských ostrovech a v kapsách místní elity. Století burákového exportu také zničilo většinu místní půdy (dnešní klimatické změny stav půdy ještě zhoršují).

Po vyhlášení nezávislosti Gambie v 70. letech se často dostaly k moci místní elity, které nadále drancovaly zemi pro vlastní a pro západní zájmy. V roce 2017 skončila moc diktátora Jammeha a země nastoupila na novou, demokratickou cestu.

29

Obr. č. 1 – Politická mapa západní Afriky – autor Jiří Pánek.

MĚSTSKÁ, NIKOLI MODRÁ PLANETA

Lenka Sobotová

Lenka Sobotová vystudovala Mezinárodní rozvojová studia v Olomouci a od té doby se zaměřuje na téma urbanizace chudoby ve světě. Uskutečnila terénní výzkumy v chudinských městských komunitách na Filipínách, v Indii a Kolumbii. Od roku 2006 pracovala v neziskových organizacích ARPOK a později Člověk v tísni, v letech 2011 až 2013 působila na Institutu sociálních studií v holandském Haagu jako asistentka výzkumných projektů. Od roku 2014 žije a pracuje v kolumbijské Bogotě, kde se nejdříve věnovala konzultační činnosti v oblasti sociálního vyloučení a městské chudoby ve spolupráci se soukromým i vládním sektorem. Od roku 2015 vyučuje na Univerzitě Externado de Colombia na Fakultě veřejných financí, veřejné správy a mezinárodních vztahů. Její současná výzkumná činnost se zaměřuje na městskou chudobu a urbanizaci násilí v kolumbijských městech.

Je nutné si připustit, že naše modrá planeta se stává planetou měst. Vyhnout se urbanizaci jako takové je, až na několik výjimek, utopie. Otázkou spíše zůstává, jak se vypořádat s jejími současnými i budoucími dopady, jak předejít katastrofickým scénářům předpovídajícím, že stále větší počet lidí bude žít ve městech a že města v rozvojových zemích se stanou místy beznaděje, chudoby a znečištění.

První „městské“ století

Od poloviny 20. století postupuje urbanizace v Latinské Americe, Africe a Asii velmi rychlým tempem. V roce 1900 tvořili obyvatelé měst pouze 13 % světové populace. Většina z nich žila ve městech v rozvinutých zemích. V roce 1950 se jednalo o 29 % lidí žijících ve městech. Dnes jsou si podle oficiálních odhadů OSN městská a venkovská populace rovny. Regionální rozložení se také změnilo. Na světě je čtrnáct velkoměst, ve kterých už počet obyvatel přesáhl patnáct milionů. Devět takových aglomerací najdeme právě v rozvíjejících se nebo rozvojových zemích.

Obecným předpokladem zůstává, že v roce 2030 bude téměř pět miliard lidí žít ve městech. Poprvé v historii tak počet městských obyvatel převyší počet jejich protějšků na venkově. Vzhledem k bezprecedentnímu populačnímu růstu ve světě je třeba prudké urbanizaci věnovat zvýšenou pozornost. Podle UN-Habitat bude v roce 2030 žít v asijských městech přes dvě a půl miliardy lidí, Afrika bude čítat 700 milionů městských obyvatel. Významná část z nich bude navíc patřit k těm, kteří žijí v nuzných a nedůstojných podmínkách. Zároveň stoupá význam i počet středně velkých měst, která jsou od sedmdesátých let nejrychleji rostoucími městskými centry (World Bank, 2000).

Pokud se planeta měst nemá stát pro řadu svých obyvatel noční můrou, je potřeba učinit koncept udržitelných měst realitou. Město s odpovědnou a transparentní samosprávou, dostatkem investic a možností ekonomického růstu,

město s důrazem na zdravé životní podmínky a vytvářející příjemné prostředí pro své obyvatele, umožňující jim žít kvalitní život s dostatečnou nabídkou pracovních i volnočasových příležitostí – to je jedna z cest k udržitelnému městu. Předpokladem je, že všichni jeho obyvatelé mají přístup k základním veřejným službám, adekvátnímu bydlení a existuje zde fungující systém veřejné dopravy stejně jako mechanismy pro udržování životního prostředí. K této vizi více či méně úspěšně směřují města ve vyspělých státech Evropy a Severní i Latinské Ameriky. V rozvojových a rozvíjejících se zemích se zdá naplnění většiny zmíněných předpokladů v nedohlednu.

Městská chudoba a její projevy

Městská chudoba souhrnně označuje situaci obyvatel měst v hustě obydlených oblastech, kteří žijí v neuspokojivých životních podmínkách. Existuje řada názorů na to, jak vlastně městskou chudobu vymezit. Obecně se jedná o prostorové a geografické vymezení: neformální osídlení, kde na omezeném prostoru žijí ti nejchudší v provizorně postavených příbytcích z běžně dostupného materiálu (dřevo, plech, karton, bambus, cihly aj.). Místo, které obývají, postrádá sociální zařízení, kanalizaci, přístup k základním veřejným službám a infrastrukturu. V takovém prostředí se snadno šíří nejrůznější choroby, přičemž odpovídající zdravotní péče je často nedostupná. Nezřídka je oblast charakterizována vysokou kriminalitou (násilí, prodej drog, prostituce) a přítomností sociálně-patologických jevů (domácí násilí, alkoholismus a další závislosti).

Přesto, mluvíme-li především o situaci v Latinské Americe, jedná se často o již několik desítek let trvající osídlení, které v řadě případů už dospělo k legalizaci půdy, zřízení kanalizace či místní školy. Je proto vždy třeba zvážit konkrétní životní podmínky, realitu daného města a země a zaměřit se na konkrétní osídlení, jeho obyvatele a jejich specifické potřeby.

Definice městské chudoby

- Nedostačující, nevyhovující, rizikové bydlení; bez oficiálního povolení/kolaudace (*informal housing, barrios populares, favelas, etc.*)
- Omezený/chybějící přístup k základním veřejným službám a infrastrukturu
- Nízký a kolísavý/nestálý příjem, nezaměstnanost
- Závislost na "šedé ekonomice" (*informal economy, economía popular, etc.*)
- Zdravotní a environmentální rizika
- Kriminalita, násilí, výskyt sociálně-patologických jevů
- Omezený přístup k legislativě, veřejným institucím, občanským právům a informacím
- Sociální vyloučení

Urbanizace chudoby představuje jeden z fenoménů, který brání udržitelnému rozvoji měst. Zprávy i obrazy z řady velkoměst Afriky, Asie a Latinské Ameriky ilustrují životní podmínky řady jejich obyvatel. V nigerijském hlavním městě Lagosu žije podle odhadů jedenáct miliónů lidí, více než osm miliónů z nich nemá přístup k vodovodu. Nové Dillí v Indii obývá více než patnáct miliónů lidí a více než polovina z nich postrádá sanitární zařízení ve svých domovech. V brazilském São Paulu přes patnáct miliónů z celkového počtu dvaceti miliónů obyvatel nemá přístup ke zdroji nezávadné vody (UN-Habitat, 2003). Výčet by mohl pokračovat dál a prohlubovat tak skepsi, která pramení z alarmující situace chudých lidí ve městech po celém světě. Klíčové je proto nepodléhat katastrofickým scénářům a prosazovat dlouhodobá a udržitelná řešení.

Ve snaze bojovat s městskou chudobou vlády v řadě zemí začaly již od 70. let realizovat různé druhy programů, které měly zamezit rostoucímu počtu vyloučených a chudinských lokalit. Od dříve častého řešení, tedy srovnat neformální osídlení se zemí a jeho obyvatele bez jakékoliv alternativy vysídlit, se začalo upouštět. V 80. letech se poprvé objevily projekty, které měly z takových osídlení učinit lepší místo k životu. Programy zahrnovaly výstavbu hygienických zařízení nebo přestavbu domů svépomocí. Iniciativa se však v mnoha případech minula účinkem. Jedním z důvodů bylo opomenutí potřeby vyřešit vlastnická práva k půdě, na které se osídlení nacházela. Navštívíme-li některé z těchto míst dnes, nenajdeme po původních sídlích mnoho stop. Stojí zde luxusní hotely nebo sídla zahraničních společností.

33

Vlády rozvíjejících se a rozvojových zemí začaly většinou uplatňovat další taktiku: přesídlování. Přesídlení však, stejně jako vyhnání, znamená ztrátu místa pro život a dosavadního zdroje obživy i zpřetrhání sociálních kontaktů. Je třeba zvolit optiku, ve které chudá městská osídlení nepředstavují pouze problém. Jejich obyvatelé dennodenně dokazují své odhodlání, schopnost vystačit si s málem a zajistit tak v těžko představitelných podmínkách své rodině střechu nad hlavou i obživu (pouliční prodej, práce v továrně, úklid ulic, poklizení v bohatších domácnostech apod.). Jsou alternativou k nedostatečné nabídce levného bydlení, vyplňují trhlinu politik, které by měly zajistit dostupné bydlení všem podobně jako přístup k základním veřejným službám. Jak vystihují slova ženy z Rio de Janeira: „Jsem hrdá na to, že po všech těch letech ve favele dokážu stále jít kupředu.“

Městská chudoba v Kolumbii

V posledních dvou letech se o Kolumbii přestalo mluvit jako o zapomenuté zemi s nálepkou vnitřního konfliktu a obchodu s drogami. Podpis mírové dohody mezi kolumbijskou vládou a nejsilnější gerilovou skupinou v zemi (FARC)

v roce 2016 a následné udělení Nobelovy ceny míru bývalému kolumbijskému prezidentovi Juanu Manuelu Santosovi zvedlo popularitu země. Kolumbijská vláda a samotní obyvatelé země tak mají před sebou nelehkou cestu k celkovému míru. Často je v nejrůznějším kontextu slyšet spojení „nová Kolumbie“ či „nová budoucnost“. Změna však přichází pomalu.

V zemi, kde žije téměř šest miliónů vnitřně přesídlených osob, podle oficiálních statistik o život přišlo 265 tisíc lidí a více než 50 tisíc osob je stále nezvěstných, představuje skutečný mír uzavírání sociálních nůžek, integraci obětí i dřívějších bojovníků a revolucionářů do normálního života, nabídku práce a možnosti vzdělání a zdravotní péče pro všechny. Vnitřní migrace a násilné vysídlování venkovského obyvatelstva z jeho vlastní půdy změnily tvář a mapu země. Městská populace v Kolumbii v roce 1938 čítala 31 %, v roce 1951 již 66 % a dnes v kolumbijských městech žije odhadem přes 75 % z celkového počtu obyvatel Kolumbie. Tímto číslem se řadí Kolumbie mezi nejvíce urbanizované země v regionu. Mezi největší městská centra patří Bogotá, Medellín, Cali a Barranquilla, města, která byla a jsou tradičně cílovou destinací vnitřně přesídlených osob a chudých venkovských obyvatel, žijících v sociálně vyloučených lokalitách. Dnes a denně čelí tyto lidé skutečnosti „postkonfliktu“, která se příliš neliší od té během „konfliktu“: chudobě, nedostatku pracovních příležitostí, absenci ochrany proti nelegálnímu obchodu s drogami, chybějícímu státnímu aparátu. Jak tuto situaci zvrátit?

V poslední době je například v oblasti městského rozvoje, zvláště v Latinské Americe, pozornost věnována inovativním projektům, které se snaží s chudobou a sociálním vyloučením ve městech bojovat i zajištěním přístupu k síti veřejné dopravy. Lidé žijící v chudinských čtvrtích, na periferiích, na svazích strmých kopců v přelidněných velkoměstech, v prostorově, ekonomicky i sociálně vyloučených osídleních na předměstích postrádají často kromě stálého příjmu, lékařské péče nebo pitné vody i možnost, jak se denně dopravovat do míst s pracovními příležitostmi či školami. Bezpečná, levná a dostupná síť veřejné dopravy je pro ně cestou k integraci – ekonomické, sociální, občanské.

Příklady řešení

Jedním z příkladů, jak přispívat k řešení, může být kolumbijský Medellín, kde se rozhodli zkusit zavést elektrické schody jako náhradu za více než tři sta schodů kamenných, linoucích se ve strmém svahu mezi skromnými staveními čtvrti zvané Komuna 13. V roce 2011 byl spuštěn experiment zastřešených jezdicích schodů, které podle odhadů denně využije přes tisíc „cestujících“. Jejich využití je zdarma a končí v místě, kam medellínská radnice protáhla autobusovou linku dopravující pasažéry na konečnou metra. Schody fungují denně od páté ranní do

desáté hodiny večerní ve všední dny, o víkendu je provoz zkrácen. Jejich údržbu zajišťuje radnice ve spolupráci se soukromou firmou a dobrovolníky z Komuny 13. Právě ta byla v nedávné minulosti nechvalně proslulá vysokou mírou násilí, jezdící schody jí však zajistily novou tvář: dnes sem jezdí univerzitní studenti i zahraniční návštěvy na exkurze. Jedním z „vedlejších“ efektů projektu je to, že kromě zvýšení mobility místních lidí zvýšil i jejich pocit bezpečnosti; pocit, že nejsou odkázáni jen sami na sebe. Postoje obyvatel Komuny 13 se sice k experimentu různí, přesto jsou lidé hrdí na to, že jejich čtvrť dostala druhou šanci. O tom svědčí i lidové graffiti zdobící zdi domů podél jezdících schodů.

Medellín tvoří v posledních letech jeden z pozitivních příkladů boje nejen s městskou chudobou, ale i se svou nechvalnou reputací spojenou s obchodem drog a násilím. Nyní, kdy do země přichází stále více „postkonfliktní“ rozvojové pomoci a narůstá počet mezinárodních organizací i bilaterálních dohod mezi Kolumbií a dalšími státy, je nezbytné myslet i na zapojení místních lidí, kteří by se měli podílet na řešení situace ve městech. Klíčem k řešení je především spolupráce a sladění lokální a národní veřejné politiky, rozvojové spolupráce, místních nevládních organizací i společenské odpovědnosti firem a místních obyvatel. Kolumbijská vláda a samotní obyvatelé země tak mají před sebou nejen nelehkou cestu k ukončení veškerého násilí a celkovému míru, ale i skutečný rozvoj a strukturální změny, které jsou nedílnou součástí této cesty. Otázkou zůstává, kdo bude skutečně těžit z měnící se situace v Kolumbii. Zda to budou místní lidé, chudí farmáři a oběti konfliktu, či mezinárodní komunita, nadnárodní společnosti a vládní elita.

35

Podíváme-li se na proces urbanizace v Evropě v době průmyslové revoluce, není možné si nevšimnout mnoha podobností s dnešním stavem ve světě. Přesto ale na počátku 21. století nelze považovat za jediné příčiny rostoucí urbanizace naší planety pouze rozvoj průmyslu a ekonomický růst. Ve snaze o nalezení řešení současné situace musíme porozumět širším souvislostem, věnovat pozornost procesům globalizace, demografickým změnám, zamýšlet se nad kořený růstu měst v historii jednotlivých států, věnovat pozornost národním a především mezinárodním trendům rozvoje atp. V praxi je nutné podporovat rozvoj samosprávy jednotlivých měst a zaměřit se na integraci problémů spojených s rapidní urbanizací do rozvojových studií i projektů pomoci. Výrazným nedostatkem moderního městského plánování nadále zůstává absence porozumění faktu, že obyvatelé města skrze své představy, zájmy a každodenní život sami město spolutvářejí.

Zdroje

- Beall, J., Fox, S. (2009) *Cities and Development*. Routledge. Paperback. ISBN 978-0-415-39099-6.
- Davis, M. (2007) *Planet of slums*. London: Verso.
- Durand-Lasserve, A., Royston, L. (2002) 'International Trends and Country Context – From Tenure Regularization to Tenure Security'. In Durand-Lasserve, A., Royston, L. (eds.) *Holding their grounds. Secure land tenure for the urban poor in developing countries*. Earthscan. 1 - 36.
- Hardoy, J.E. & D. Satterthwaite (1989) 'The legal and the illegal city'. In: *Squatter citizen: Life in the urban Third World*. London: Earthscan. 12-36.
- Mitlin, D., & Satterthwaite, D. (2004) 'Introduction'. In Mitlin, D., & Satterthwaite, D. (eds.) *Empowering Squatter Citizen: Local Government, Civil Society and Urban Poverty Reduction*. London: Earthscan. 3 – 21.
- Narayan, D. et al. (2000) 'Can anyone hear us? Voices of the poor,' *Voices of the Poor* No. 1. Oxford: Oxford University Press for the World Bank.
- Neuwirth, R. (2005) *Shadow cities: A billion squatters, a new urban world*. New York and London: Routledge.
- Ruiz, N. Y. (2008). *Las particularidades del proceso urbanizador en Colombia*. Bitácora (12), 91 – 104.
- Satterthwaite, D., Tacoli, C. (2006) 'The role of small and intermediate urban centres in regional and rural development: Assumptions and evidence'. In: Tacoli, C. (ed.) *The Earthscan reader in rural-urban linkages*. London & Sterling: Earthscan. 155-183.
- Satterthwaite, D. (1997) 'Urban poverty. Reconsidering its scale and nature'. *IDS Bulletin*, Vol 28, No 2, 9 – 23.
- UN-HABITAT (2003) *Global Report on Human Settlements: The Challenge of Slums*. London: Earthscan.
- UNCHS (1996) *An Urbanizing world: Global Report on Human Settlements*, Oxford and New York: Oxford University Press.
- World Bank (2000) *World Development Report 2000/2001: Attacking Poverty*. Oxford University Press.

PŘÍBĚH BOT ANEB POZADÍ VÝROBY NAŠÍ OBUVI

*Jaroslav Biolek, Gabriela Štěpánková,
Petr Mareš, Stanislav Komínek*

Organizace NaZemi

Zaměřujeme se na propojenost našeho spotřebního chování s problémy v tzv. rozvojových zemích a motivujeme jednotlivce, firmy i státy přijmout za tyto problémy odpovědnost. Prosazujeme odpovědnost firem, protože firmy mají možnost ovlivnit pracovní podmínky tak, aby lidé v zemích globálního Jihu mohli žít a pracovat v důstojných podmínkách.

Podporujeme fair trade, a umožňujeme tím pěstitelům a pěstitelkám v zemích Afriky, Asie a Latinské Ameriky zlepšovat jejich životní podmínky. Prostřednictvím fair trade i přímého kontaktu s pěstiteli a výrobci motivujeme českou veřejnost k odpovědnému přístupu k vlastní spotřebě.

Propagujeme globální vzdělávání přispívající k pochopení souvislostí mezi vlastním životem a životem lidí v jiných částech světa. Pomocí vzdělávacích materiálů, programů pro studenty a studentky i seminářů pro pedagogy a pedagožky prosazujeme globální rozvojové vzdělávání do formálního i neformálního vzdělávání.

Kde se vyrábějí naše boty?

Boty patří mezi naše základní civilizační potřeby. Již několik tisíc let nosíme tyto artefakty na nohou, přičemž po většinu času jsme si je vyráběli sami, nebo jsme si je nechali zhotovit u ševce. Teprve posledních pár desítek let si boty kupujeme v obchodech, kde se prodávají průmyslově vyráběné boty.

Československo patřilo před pádem železné opony k významným producentům obuvi. Vzpomeňme kupříkladu Baťa a jeho zlínské továrny, v roce 1945 zestátněné a od roku 1949 fungující jako gottwaldovský Svit. Dle České obuvnické a kožedělné asociace bylo v našem státě před rokem 1989 ročně vyprodukováno průměrně 72 milionů párů bot. Přibližně polovina produkce putovala do zemí bývalého Sovětského svazu. Po revoluci začala produkce klesat a naše výroba nemohla cenově konkurovat levným dovozům z jihovýchodní Asie. Na nechráněném domácím trhu začaly krachovat i velké obuvnické firmy a bývalé státní podniky se začaly štěpit na menší soukromé podniky, které postupně zanikaly. Kvůli přechodu na tržní ekonomiku začala se i naše výroba od devadesátých let přesouvat do jihovýchodní Asie. Současný roční objem výroby v České republice je proto jen 4 miliony párů bot. Výroba obuvi je charakteristická kombinací mnoha dílčích kroků, u nichž se využívá především špatně placená, manuální pracovní síla. (Na druhou stranu některé nadnárodní značky jako Nike či adidas již budují vysoce automatizované, robotizované továrny.) Tzv. offshoring, tedy přesun výroby do zemí s nízkými mzdovými náklady, představuje jeden z hlavních ekonomických trendů druhé poloviny 20. století. Hlavní motivací přesunů

bylo zvyšování zisků firem snižováním nákladů, ale i přístup na nové, rozvíjející se trhy. Kvůli snižování ceny přepravy, tehdejší masivní disproporci ve mzdách „různě rozvinutých zemí“ a výraznému rozvoji námořní přepravy bylo mnohdy efektivnější přesunout celou výrobu na druhou stranu planety. Vlivem zadluženosti „rozvojových zemí“, celosvětových neoliberálních reforem a programů strukturálního přizpůsobení tak od konce 70. let soupeří země s levnou pracovní silou o přízeň nadnárodních firem a možnosti umístění průmyslové výroby v jejich zemích (tzv. závod ke dnu).

Dle světové obuvnické ročenky (2016) se v současnosti 84 % z celkových 23 miliard párů bot ušije v Asii. Hlavní destinací offshoringu byla dlouho Čína, nicméně situace se postupně mění, protože výroba v této zemi zdražuje. Mzdy rostou skoro ve všech čínských provinciích o pětinu ročně. Z hlediska levné pracovní síly jsou dnes v jihovýchodní Asii populárnější jiné země, například Vietnam, Bangladéš nebo Indonésie, kde jsou mzdy oproti Číně čtvrtinové. Výroba se ale v posledních letech začíná vracet i zpět do Evropy, třeba do Rumunska, Turecka, Maďarska, Srbska nebo na Ukrajinu, kde si dělníci vydělávají v přepočtu často jen něco přes 2 200 Kč měsíčně. Pro firmy má výroba ve východní Evropě výhodu nižších logistických nákladů, jistoty termínů dodávek, jednoduššího řízení kvality, větší operativnosti ve výrobě a rychlosti dodávek.

40

Když se podíváme na soudobý trend výroby, vidíme nejen rostoucí množství vyprodukovaných bot, ale především vzrůstající zisky obuvnických firem. Boty totiž už nejsou pouhou nezbytnou věcí potřebnou k chůzi, ale také čím dál více předmětem socioekonomického statusu a módním doplňkem. Nadnárodní obuvnické značky ve formě tzv. fast fashion (rychlé módy) přinášejí zákazníkům nejnovější trendy za dostupnou cenu. Výrobky nemusejí dlouho vydržet, musejí ale odpovídat aktuálním módním trendům a být levné. Se zvyšující spotřebou rostou zároveň firmám zisky. Politiku rychlé výroby za dostupnou cenu táhnou především velké oděvní firmy (H&M, Zara, Primark...), avšak využívají ji i obuvnické značky. Touha po nízkých cenách a potřeba rychlých dodávek vedou mimo jiné ke zvyšování tlaku na majitele továren a následně i na dělníky. Aby nám velké oděvní a obuvnické firmy mohly nabízet levné oděvy a boty, a zároveň si udržely zisky, musejí na něčem nebo na někom ušetřit. Šetří především na lidech, kteří boty vyrobili za minimální mzdu, bez proplacených přesčasů a bez možnosti hájit svá pracovní práva.

Za jakých podmínek se vyrábějí naše boty?

Globalizovaná výroba bot a oblečení představuje vysoce komplexní a komplikovaný problém zejména z hlediska odpovědnosti za pracovní podmínky. Ve většině případů totiž továrny v zemích globálního Jihu nevlastní nadnárodní

korporace, ale místní podnikatelé, kteří prostřednictvím obchodních agentů pouze outsourcují velké zakázky. Vlastníci továren tak soutěží, kdo získá největší a nejlepší zakázku, a často tak kývnou na nereálné požadavky korporací. Tlak na cenu a výkon pak vede vlastníky továren k vykořisťování dělníků a dělnic, kteří jsou nuceni pracovat za nelidských podmínek v tzv. sweatshopech. Např. v Indii, v druhé největší produkční zemi obuvi na světě, vycházejí náklady na lidskou práci u jednoho páru bot v přepočtu na 20 Kč. Materiál přijde na dvojnásobek, přičemž továrna pak prodá hotový pár kožené obuvi přibližně za 250 až 300 Kč (některé značky je pak prodávají i za několik tisíc korun).

Problémem však nejsou pouze nízké mzdy, které se pohybují na hranici přežití (2–5 tisíc korun měsíčně, což často nestačí ani na pokrytí základních životních potřeb v dané zemi). Když zakázka spěchá, majitel továrny zavře bránu a nenechá dělníky několik dnů vrátit se domů za rodinami. Tyto přesčasy jim většinou nejsou vyplaceny. Drtivá většina dělníků a dělnic nemá žádnou pracovní smlouvu, tudíž ani žádnou možnost dovolat se svých práv. V případě kontroly a auditů jsou dělníci instruováni, co mají říkat. Majitelé továren nedovolují vznik odborů a trestají sdružování, zakládání odborů a protesty vyhazovem. Zejména ženy a další marginalizované skupiny obyvatelstva jsou pak psychicky a fyzicky obtěžovány a vydírány bez možnosti se bránit. V některých případech, zvláště v malých, domácích dílnách pracují také děti, které nedostávají žádný plat. Dělníci jsou také nuceni pracovat i se zdraví škodlivými látkami, a to bez ochranných pomůcek. Kvůli vysokému tlaku na produktivitu práce běžně dochází k popáleninám a řezným ranám. Pokud se dělník zraní a nemůže práci dále vykonávat, jednoduše ho propustí.

41

Výpovědi z bangladéšských sweatshopů, které mimo jiné naleznete na stránkách www.pribehbot.cz, svědčí o životních příbězích dělnic a dělníků, pracujících v továrnách a koželužnách ve čtvrti Hazaribagh:

„Táta chtěl, abych se naučil něco, co nám přinese v budoucnu peníze, a proto mě poslal do továrny na výrobu bot. Strašně moc mi ale chybí kamarádi ze školy. Co jsem tady, moje máma prý pořád pláče a prosí strýce, aby mě dovezl zpátky domů. A já brečím steskem po mamince taky. Ale strýc mi řekl, že musím být silný. Výroba bot je nyní můj život. Pracovat začínám v osm hodin ráno a končím v deset večer.“ (10letý Sakib)

„Žiji tady v tom drsném prostředí 24 hodin denně a neustále dýchám všechny ty jedy, které mi otravují plíce. Na ulici jsem viděl lidi, kteří na sobě měli boty, pásky a bundy z kůže, z té, co tu produkujeme. Kůže je velký byznys, ironií ale je, že nic z té velikosti se nedostane do života dělníků, jako jsem já.“ (38letý Akter, pracující v koželužně již 20 let)

„Jako těhotná jsem měla v práci obrovské problémy. V koželužně je to pro těhotné velmi nebezpečné. Doktor mi řekl, že pokud nepřeruším práci, můžu těžce poškodit své ještě nenarozené děti. Přestala jsem tedy pracovat a nyní nás živí jen můj manžel. Z jeho nízkého platu se ale nedá vyžít. Rozhodla jsem se proto, že se další měsíc vrátím do práce.“ (matka dvojčat, 18letá Sharmin, pracující v koželužně už od svých 13 let)

Zdravotní a environmentální dopady produkce bot

Je nabíledni, že s výrobou bot se bezprostředně pojí také zpracování kůže, ze které se většina bot vyrábí. Tzv. činění kůže se nejčastěji provádí pomocí chemikálií obsahujících chrom, a to bez jakýchkoli ochranných pomůcek. Šestimocný chrom je toxická, alergenní a karcinogenní látka, která může vzniknout při nekontrolovaném procesu chemického zpracování kůže oxidací trojmocného chromu. Při styku s lidskou kůží způsobuje alergickou kontaktní dermatitidu čili zarudnutí, popraskání kůže, šupinky, boláky, puchýřky a otok. Při vdechování navíc hrozí dělníkům a dělnicím vyšší riziko rakoviny, mají rovněž dýchací potíže. Přestože evropští spotřebitelé a spotřebitelky se dle výzkumů nemusejí obávat nadlimitní přítomnosti škodlivého šestimocného chromu ve své kožené obuvi, dělníci a dělnice na druhé straně planety stále doplácují na tyto praktiky svým zdravím.

42

Při výrobě bot se používá řada lepidel a dalších toxických látek, které zapříčiňují další zdravotní problémy. Chemické zpracování kůže a bot také způsobuje znečištění řek, pitné vody i půdy, úhyn živočichů a narušení celých ekosystémů jako v případě povodí řeky Gangy. Velkochov dobytku na kůži, těžba ropy a globalizovaná doprava rovněž výraznou měrou přispívají k navyšování emisí skleníkových plynů a potažmo ke změnám klimatu.

Co na to firmy?

Globalizovaná výroba bot je úzce spojena s netransparentností dodavatelských řetězců. Spotřebitelé, kteří mají zájem znát informace o původu nakupovaných věcí, nemají v obchodě šanci zjistit, kde a za jakých podmínek byly jejich boty vyrobeny. Pokud se náhodou podaří odhalit porušování pracovních podmínek, velké obuvnické firmy často jen vydají prohlášení, že zjištění je šokující, o podmínkách výroby nevěděly, s dodavatelem zruší další spolupráci a výrobu přesunou do sousední továrny. Přitom v roce 2011 přijala OSN Obecné zásady pro oblast byznysu a lidských práv. Tyto zásady vyžadují od každé společnosti, nehlédě na její velikost či geografický kontext, aby v celém dodavatelském řetězci respektovala lidská práva. Všechny firmy by měly jednat s náležitým respektem k lidským právům a vyhýbat se jejich závažnému porušování. Pokud dojde k porušení lidských práv, musí firma sjednat nápravu.

V rámci výzkumu, provedeném v roce 2016 mezi 23 nadnárodními obuvnickými firmami, se zjišťovala jejich odpovědnost za pracovní podmínky a životní prostředí. Výsledky výzkumu vydala nezisková organizace NaZemi v rámci mezinárodní iniciativy Change Your Shoes (v ČR Obuj se do toho). Za vyložení etickou a transparentní nelze dle výzkumu označit žádnou z firem. Přesto mezi nimi existují značné rozdíly. Z firem, které odpověděly na dotazník, dopadly nejhůře společnosti Gabor, Geox a Prada (sociální dopady svého podnikání v podstatě neřeší vůbec). Následuje skupina firem (Baťa, Clarks, Deichmann, Lowa, Nilson, Mango), které již podnikly v souvislosti s odpovědností první kroky a například provádějí v dodavatelských továrnách vlastní audity pracovních podmínek. Ty však nejsou nezávislé.

Na pomyslném žebříčku skončily nejlépe firmy adidas, Euro Sko a El Naturalista. Tyto firmy mají například vypracované etické kodexy či jsou součástí vícestranných iniciativ, které se soustředí na řešení pracovních podmínek a s tím souvisejících negativních sociálních dopadů. Např. adidas podepsal indonéský protokol o svobodě sdružování, čímž podporuje činnost odborů v dodavatelských továrnách. Výsledky však ukazují, že transparentnost v rámci obuvnického průmyslu je poměrně nízká. Co se týče aktivit firem v souvislosti s odpovědností, nemají procesy nastavené tak, aby skutečně efektivně předcházely porušování lidských a pracovních práv. I přes to, že se některé firmy do jisté míry snaží, skutečný dopad jejich aktivit je v praxi velmi omezený. Je nezbytné, aby nejen obuvnické firmy zintenzivnily snahy o systematické vyhodnocování rizik svých obchodních aktivit a respektování pracovních a lidských práv v globálním měřítku. Mnoho práce je čeká především v důležitých aspektech – včetně důstojné mzdy, bezpečnosti a ochrany zdraví při práci, svobody sdružování, transparentnosti a veřejného převzetí odpovědnosti. Tuto zprávu lze považovat za nástin současné situace v celém odvětví s přihlédnutím k náležité péči v oblasti lidských práv.

43

Další studie How to do better: an exploration of better practices within the footwear industry (Jak to dělat lépe: lepší praktiky v obuvnickém průmyslu) se zaměřila na výzkum eticky orientovaných iniciativ a firem vyrábějících obuv. Zhodnocení jejich praktik probíhalo v rámci pěti klíčových oblastí: zlepšování pracovních podmínek dělníků a dělnic ve všech fázích řetězce, ochrana jejich zdraví a bezpečnost na pracovišti, podpora svobody sdružování, ochrana životního prostředí a transparentnost dodavatelského řetězce. Studie tak hodnotila „etické“ značky (např. Ethletic, Veja, soleRebels, Nisolo, Po Zu) používající při výrobě certifikované materiály, jiné certifikace (např. Bluesign, Higgs Index, Leather Working Group, Austrian Ecolabel), spolupráci s neziskovými organizacemi a platformami (např. Homeworkers Worldwide, World Wildlife Fund v deltě Gangy) a další vícestranné iniciativy, tedy spolupráci firem, nezisko-

vých organizací a potažmo odborů (např. Better Factories Cambodia, Fairwear Foundation). Přestože výzkum ukázal řadu pozitivních aspektů u těchto firem, platforem a iniciativ, zvláště v případě nadnárodních korporací je zapotřebí přistupovat k tomuto problému více holisticky a především se zaměřit na zvýšení transparentnosti v rámci celého dodavatelského řetězce.

Závěr aneb co já s tím můžu dělat?

Ačkoli se to z komplexní a komplikované povahy tohoto problému nezdá, každý z nás může svým způsobem přispět k pozitivní změně. V první řadě se můžeme ptát v obchodech, kde a za jakých podmínek byly vyrobeny boty, které kupujeme. Můžeme se dále informovat o pracovních podmínkách dělníků prostřednictvím zpráv a studií neziskových organizací a platforem (NaZemi, Clean Clothes Campaign). Můžeme nakupovat méně, nechat si opravit boty, nebo si vybírat etičtější a lokální výrobky (např. Ahinsa shoes, soleRebels, Inkkas Czech). Můžeme prostřednictvím petic a kampaní požadovat po firmách, aby začaly spolupracovat s dalšími aktéry, jako jsou národní i mezinárodní odbory či nevládní organizace, a aby uveřejňovaly informace o svých dodavatelských řetězcích a měly větší snahu systematicky řešit možná rizika v továrnách týkající se porušování lidských práv. Možností je vícero; začít můžeme už tím, že budeme brát v potaz dopady našich dílčích rozhodnutí, jako je nákup nových bot.

Více informací

- <https://www.pribehbot.cz/cs>
- https://www.nazemi.cz/sites/default/files/poslapana_pracovni_prava_obujsedotoho_nazemi2016_0.pdf
- <https://www.nazemi.cz/cs/jak-se-kousek-od-taj-mahalu-siji-nase-boty>
- <https://www.nazemi.cz/cs/boty-made-europe-vznikaji-za-stejnych-podminek-jako-v-cine>
- https://www.nazemi.cz/sites/default/files/better_practices_executive_summary.pdf

Poznámka

Text zčásti vznikl z již publikovaných článků a mediálních zpráv NaZemi.

MIKROFINANCE: HISTORICKÝ VÝVOJ A AKTUÁLNÍ SITUACE

Martin Schlossarek

Martin je předsedou neziskové organizace Maendeleo. Od roku 2011, kdy poprvé navštívil Tanzanii a následně založil projekt Podpora farmaření, strávil pracovními a turistickými cestami v Africe v souhrnu více než rok života a navštívil celkem jedenáct zemí kontinentu. Mimoto působí jako asistent a doktorand na Katedře rozvojových a environmentálních studií Univerzity Palackého v Olomouci, kde se kromě jiného věnuje tématům mikrofinancí a měření chudoby v rozvojových zemích.

Úvod

Mikrofinancování je nástroj, který umožňuje přístup k finančním službám těm lidem, pro které jsou z různých důvodů nedostupné služby konvenčních finančních zařízení, jako jsou banky, spořitelny nebo pojišťovny. Za touto nedostupností často stojí negramotnost a s ní spojená neschopnost porozumět psaným dokumentům nebo neformálnost zaměstnaneckých a majetkových poměrů (potenciálních) klientů, z níž plyne nemožnost finanční instituce ověřit si jejich solventnost. Kromě toho řada chudých lidí v nejméně vyspělých zemích světa nedisponuje ani dokumenty, které je bezpečně identifikují, jako jsou občanský průkaz, pas nebo rodný list. Překážkou může být také geografická vzdálenost od nejbližší pobočky banky či jiného finančního domu: většina chudých lidí žije v rurálních – a často velmi odlehlých – oblastech. Problém geografické vzdálenosti bývá umocňován také špatnou infrastrukturou, která zvyšuje časové i finanční náklady dopravy.

47

Mezi mikrofinanční služby řadí většina autorů *mikropůjčky* (půjčky pohybující se v přepočtu obvykle v řádech tisíců Kč, maximálně nízkých desetitisíců), *mikrospoření* (pravidelné spoření velmi malých částek), *mikropojištění* (například pojištění drobných zemědělců proti neúrodě způsobené suchem) a *transfery drobných obnosů*. Bez mikrofinančních institucí (MFIs), které uvedené služby zajišťují, by mnoho chudých lidí v rozvojových zemích bylo odkázáno na neformální poskytovatele služeb, jako jsou v případě mikropůjček například lichváři, příbuzní či známí. Zatímco lichva je problematická tím, že jsou peníze klientům půjčovány za velmi nevýhodných (a někdy nezákonných) podmínek, problém s půjčkami od příbuzných či známých je v tom, že poptávka po nich je vysoká, ale nabídka jen velmi limitovaná.

Charakteristika soudobých mikrofinancí

Jedním z hlavních rysů soudobých mikrofinancí je důraz na finanční udržitelnost a respektování tržních principů. Mezi etablované služby, které mikrofinanční sektor chudým lidem poskytuje, patří kromě mikropůjček také mikrospoření, roste význam mikropojištění a převodů drobných částek peněz. Řada

MFIs poskytuje i jiné (nefinanční) služby, jako jsou vzdělávací semináře či praktické tréninky. Většina klientů MFIs jsou ženy. Klientům jsou mikropůjčky distribuovány třím způsobem: jedná se o model banky Grameen a systém svépomocných skupin, které jsou založeny na skupinové distribuci služeb, a o systém distribuce služeb, jenž je založený na práci s jednotlivci.

Mezi další charakteristické rysy mikrofinancí patří krátké rozpětí mezi splátkami u půjček, respektive mezi spořicími periodami u spoření – velmi časté je splácení na týdenní bázi a pokud jde o spoření, není neobvyklý ani každodenní transfer peněz na spořicí účet. V některých ohledech je mikrofinanční sektor mimořádně rozmanitý: existují zcela neformální MFIs, které mají jen několik desítek členů, až po plně institucionalizované nadnárodní MFIs, které působí takřka po celém světě. Obdobné je to s diverzitou právnických forem MFIs: např. 45 % MFIs tvoří neziskové organizace, 30 % nebankovní finanční instituce, shodně 10% podíl mají banky a družstevní záložny (kooperativy) a 5 % tzv. venkovské banky.

Historie mikrofinancí: téma udržitelnosti

Vůbec první doložený pokus půjčovat chudým s cílem pomoci realizoval londýnský biskup Michael Nothbug, a to již roku 1361¹. Na základě zástavy půjčovala jeho instituce lidem bezúročně drobné obnosy, přičemž provozní náklady byly financovány pouze ze základního kapitálu, který poskytl právě Nothbug. Základní kapitál logicky brzy došel, a instituce tak zanikla. Obdobný systém začaly používat o století později italské Montes Pietatis (sít' charitativních institucí založená františkány), jež se odtud šířily do dalších evropských zemí. Úspěch Montes Pietatis spočíval v tom, že většina z nich zavedla drobný úrok, který pokrýval provozní náklady. Ve své době se jednalo o rozhodnutí, které vzbudilo „dlouhé a hořké“ kontroverze, neboť mnozí teologové a kanonisté upozorňovali na neslučitelnost křesťanství a úročení půjček.

Úrok byl v souvislosti s předchůdci mikrofinancí znovu jádrem diskuze v první polovině 19. století. Spory se týkaly Irských záložních fondů, které v dobách své největší slávy obsluhovaly přibližně pětinu populace Irska. Původně charitativním organizacím cílícím na chudé obyvatelstvo se roku 1823 podařilo prosadit liberalizaci trhu, která jim umožnila postupně zavádět stále vyšší úroky a ze zisků financovat vlastní expanzi. Z fondů se stal nepřehledný mix charitativních i klasických obchodních organizací a lichvářů. Mimo jiné i tlak veřejnosti pak

1 Ještě dříve, již na začátku 14. století, navrhoval určité řešení – v kontextu lichvářských úroků účtovaných obchodníky (jejichž klientelu tvořili hlavně lidé ve finanční tísní) – francouzský biskup Guillaume Durand de Saint-Pourçain. V centru jeho myšlenky byl nápad, aby radnice měst nabízely svým občanům půjčky s nízkým úrokem. Není však jasné, zda byl jeho návrh realizován.

přispěl ke zpřísnění legislativy, jež byla jedním z faktorů pozdějšího úpadku fondů. Významnou historickou roli můžeme fondům připsat také proto, že jako jistinu používaly tzv. sociální ručení, kdy se za žadatele o půjčku museli zaručit dva lidé žijící v jeho sousedství. Na bázi sociálního ručení funguje dnes velké množství MFIs, které své služby distribuují prostřednictvím skupin.

Pokud jde o míru úrokování v kontextu mikrofinancí, není bez zajímavosti sledovat, jak se postupně rámec celé diskuze posouvá. Pozdně středověký a raně novověký tlak Montes Pietatis vedl ke společenské akceptaci úroku účtovaného chudým, pokud je nastaven tak, aby pokryl část nebo celé provozní náklady. V dobách Irských úvěrových fondů se nakrátko podařilo legitimizovat účtování úrokové míry chudým ve výši, která umožňovala nejen pokrýt náklady organizace, ale také její expanzi. V současné době je tato praxe v mikrofinančním sektoru obecně akceptována a považována za žádoucí. Dokonce lze pozorovat náznaky snahy o delegitimizaci organizací, které tvorbu zisku neplánují a chtějí své fungování trvale dofinancovávat z peněz dárců.²

Modely mikrofinancování v rozvojových zemích: aktuální situace

Výše popsaný silný důraz na finanční udržitelnost vnesla do mikrofinančního hnutí pravděpodobně nejvlivnější MFI všech dob – bangladéšská Grameen Bank. Založena byla v roce 1983 a již o 12 let později se veřejně vzdala komerčních zdrojů financování. Její mikrofinanční model, který funguje na principu pětičlenných skupin, sociálním (křížovým) ručením³ a na motivaci v podobě postupného navyšování mikropůjček, zkopírovala s mírnými obměnami řada dalších MFIs po celém světě. Kromě toho se řada MFIs, stejně jako Grameen Bank, zaměřuje hlavně na ženské klienty a vyžaduje splátky mikropůjček v týdenních intervalech. Týdenní rozptyl mezi splátkami zvyšuje disciplínu klientů. Preference žen jakožto klientů je představiteli MFIs vysvětlována jako politika, jež zintenzivňuje pozitivní společenský dopad mikrofinancí: ženy jsou proporcionalně častěji chudší než muži, jsou ochotny více utrácet za „žádoucí“ statky, jako je třeba vzdělávání dětí, a možnost čerpání mikropůjčky by měla přispívat ke zlepšení postavení ženy ve společnosti. Je ale pravděpodobné, že nemalé množství MFIs je motivováno půjčovat ženám především proto, že jsou disci-

2 Organizace CGAP (Consultative Group to Assist the Poor), jež je považována za nejuznávanější autoritu v oblasti mikrofinancí, deklaruje, že finálním cílem všech mikrofinančních institucí by měla být finanční udržitelnost, tedy schopnost tvořit zisk a expandovat. Dále považuje za nežádoucí „deformování trhu pomocí neudržitelných dotovaných úvěrových programů“.

3 Existuje explicitní a implicitní sociální ručení. V případě explicitního ručení se členové skupiny právně zavazují ke vzájemnému ručení. Implicitní ručení vzniká do jisté míry v každé skupině lidí, kteří se vzájemně poznávají. Sounáležitost skupiny vytvořená díky MFI může vést k tomu, že jsou někteří její členové ochotni hradit dluhy jiných členů.

plinovanějšími (a tedy méně rizikovými a pro ziskuchtivé MFIs vhodnějšími) klienty.

Alternativou klasického mikrofinančního modelu banky Grameen, který je obecně nazýván *model solidárních skupin*, je model svépomocných skupin, který funguje na bázi větších skupin klientů, jež mohou být (na rozdíl od skupin vzniklých v rámci Grameen Bank) vnímány jako MFIs samy o sobě. Fungují buďto na principu ROSCA (Rotating Savings and Credit Association), ASCA (Accumulating Savings and Credit Association), a nebo na jejich různých mutacích. ROSCA je primitivnějším modelem svépomocné skupiny: její členové se scházejí v dohodnutých intervalech, na schůzích vyberou od každého předem dohodnutou částku a celý obnos předají jedinému členovi jako mikropůjčku (kterou každému jednotlivě splatí na budoucím mítinku). V roli příjemce mikropůjčky se vystřídají všichni členové skupiny, která poté zaniká. V případě modelu ASCA nejsou při splácení půjček předávány úroky jednotlivým členům, ale zodpovědné osobě. Peníze z takto vzniklého fondu jsou dále půjčovány mezi členy skupiny, a tím také dále zhodnocovány. Klasická ASCA po uplynutí dohodnuté doby zaniká stejně jako ROSCA. Dá se říci, že ASCA je jakousi verzí modelu ROSCA pro pokročilé, přičemž dalším krokem může být svépomocná skupina s neomezenou plánovanou dobou existence a s možností průběžně přijímat (a vylučovat) členy.

50

Svépomocné skupiny si jakožto nezávislé celky mohou půjčovat peníze mezi sebou, případně se mohou obracet na jiné typy MFIs nebo na bankovní domy a zakládat u nich spořicí účty a čerpat mikropůjčky. Stejně tak se mohou formalizovat nebo vytvářet sdružení navzájem spolupracujících svépomocných skupin. Kromě toho, že svépomocné skupiny nabízejí tyto možnosti, jejich výhodou je i to, že se jejich členové spolupodílejí na nastavování služeb, které jsou ve skupině organizovány. Zároveň lze za klad považovat i to, že členové skupiny mohou čerpat mikropůjčky, aniž by skupině jako celku vznikal externí dluh (neboť půjčky členů jsou financovány z úspor jiných členů). U modelu solidárních skupin může být jako výhoda interpretováno podřízené postavení skupiny vůči bance, která určuje pravidla. Klientům díky tomu odpadají povinnosti, které jsou nutně spojené s větší nezávislostí svépomocných skupin. Silná mateřská instituce je navíc garantem, že se peníze na půjčku pro solventního klienta vždy podaří zajistit (což u svépomocných skupin není pravidlem). V této souvislosti je však třeba podotknout, že modely solidárních skupin a modely svépomocných skupin mají různé mutace, a proto v praxi může být rozdíl mezi nimi velmi rozmělněný.

Individuální distribuce mikrofinančních služeb odpovídá systému používanému klasickými finančními institucemi. Tento způsob distribuce není vhod-

ný pro nejchudší klienty a používají ho MFIs, jež se zaměřují spíše na klienty, kteří se řadí alespoň k nižší střední třídě nebo kteří pocházejí z relativně bohatších oblastí⁴. Nicméně mezi aktuální trendy v mikrofinančním sektoru patří právě opouštění explicitního společného ručení, tedy přechod k individuálním půjčkám a zapojování moderních technologií při zefektivňování služeb. Například keňská Kilimo Salama zprostředkovává pojištění drobným farmářům proti nepřízní počasí a nárok na proplacení analyzuje pomocí satelitních snímků. Ze stejné země se do světa rozšířila také mobilní služba M-Pesa, která umožňuje provádět finanční transfery a výběry peněz pomocí mobilního telefonu.

Jak se do mikrofinancování zapojit?

V České republice se zprostředkováním mikrofinancí v rozvojových zemích komerčně zabývá společnost Microfinance, a.s., jež provozuje portál myELEN.com. Pokud jde o neziskový sektor, poskytuje v malém rozsahu mikropůjčky v Tanzanii spolek Maendeleo. Okrajově poskytují některé mikrofinanční služby v rámci svých širších projektů i další české neziskové organizace.

Microfinance, a.s. nabízí zájemcům financovat mikropůjčky prostřednictvím partnerských organizací v Mexiku, pokouší se expandovat také například do Ázerbajdžánu. Prostřednictvím firemního portálu myELEN.com je možné investovat. Podle informací na portálu se může investorovi jako bonus k dobrému pocitu, že někomu pomohl, zhodnotit jeho vklad až o 6 % ročně.

51

Spolek Maendeleo vznikl v roce 2011 a je jedinou českou neziskovou organizací, jež se na mikrofinance specializuje. Projekty Podpora farmaření a Podpora podnikání, jež organizace realizuje v Tanzanii, podporují činnost drobných farmářů a jimi založené kooperativy. Narozdíl od Microfinance, a.s. nenabízí Maendeleo českému investorovi možnost zhodnotit svůj vklad. Spolek se aktivně hlásí k „neziskovému proudu“ v mikrofinančním sektoru.

⁴ Pokud však budeme považovat skupiny ROSCA a ASCA za samostatné MFIs, jež distribuují své půjčky a vybírají úspory individuálně, pak toto tvrzení úplně neplatí.

Zdroje

- Allen, Treb. 2016. „Optimal (partial) group liability in microfinance lending.“ *Journal of Development Economics* 121: 201-216.
- Banerjee, Abhijit Vinayak. 2013. „Microcredit Under the Microscope: What Have We Learned in the Past Two Decades, and What Do We Need to Know?“ *Annual Review of Economics* 5: 487-519.
- Benigni, Umberto. 1913. Montes Pietatis. New York: Encyclopedia Press.
- CGAP. 2004. *Key Principles of Microfinance*. Washington, DC: World Bank.
- Cull, Robert, Asli Demirgüç-Kunt, and Jonathan Murdoch. 2009. „Microfinance Meets the Market.“ *Journal of Economic Perspectives* 23/1: 167-192.
- D'Espallier, Bert, Isabelle Guérin, and Roy Mersland. 2011. „Women and repayment in microfinance: A global analysis.“ *World Development* 39/5: 758-772.
- Duflo, Esther. 2003. „Grandmothers and granddaughters: old age pension and intrahousehold Allocation in South Africa.“ *World Bank Economic Review* 17/1: 1-25.
- Hollis, Aidan, and Arthur Sweetman. 2001. „The life-cycle of a microfinance institution: the Irish loan funds.“ *Journal of Economic Behavior & Organization* 46/3: 291-311.
- Maendeleo. *Maendeleo* [online]. © 2016 [cit. 2018-09-16]. Dostupné z: <http://maendeleo.cz/>.
- Microfinance, a.s. MyELEN.com [online]. © 2007 [cit. 2013-09-16]. Dostupné z: <http://www.myelen.com/>.
- Poledňáková, Anna. 2015 „Mikrofinance jako forma ZRS.“ *Rozvojovka*.
- Reed, Larry Ralph. 2015. *Mapping Pathways Out of Poverty: The State of the Microcredit Summit Campaign Report 2015*. Washington, DC: Microcredit Summit Campaign.
- Robinson, Jonathan. 2012. „Limited Insurance within the Household: Evidence from a Field Experiment in Kenya.“ *American Economic Journal: Applied Economics* 4/4: 140-164.
- Schlossarek, Martin. 2018. „Relevance and Meaning of Charity in the Context of Microfinance.“ *Fed Journal* (in press).
- UN. 2015. *The World's Women 2015 Trends and Statistics*. New York: United Nations.
- Yunus, Muhammad. 2008. *Banker To The Poor: Micro-Lending and the Battle Against World Poverty*. New York: Publicaffairs.

FAKTORY OVLIVŇUJÍCÍ ÚSPĚŠNOST PROJEKTU V CIZÍM PROSTŘEDÍ

Martina Parisová, Tomáš Rozehnal

Organizace Salanga se již od roku 2007 věnuje pořádání bezpečnostního výcviku studentů z oborů blízkých rozvojevému a humanitárnímu prostředí a zaměstnanců rozvojových a humanitárních organizací. Dále konzultacím v oblasti bezpečnostní struktury organizace a procesů krizového managementu, včetně vytváření bezpečnostních protokolů a bezpečnostních manuálů. Druhým důležitým pilířem práce organizace je nastavování efektivního systému měření dopadu projektů, vytváření nástrojů a budování kapacit v oblasti monitoringu, evaluace a porozumění projektů (MEL) prostřednictvím dlouhodobé spolupráce s řadou rozvojových a humanitárních organizací ve světě.

Úspěšnost projektu v novém prostředí?

Efektivita humanitárních a rozvojových projektů bezesporu závisí na mnoha faktorech. Jeden z velmi citlivých se týká nutnosti, aby si humanitární či rozvojové organizace vymezily své bezpečnostní strategie, v rámci kterých budou v daných zemích působit. Obecně existují tři základní strategie, jimiž se organizace řídí. Jsou to akceptace (přijetí), ochrana a/nebo zastrašování. Většina organizací se snaží stavět bezpečnost svých zaměstnanců na akceptaci organizace místním prostředím. Věřící tedy, že na základě vhodného vystupování a komunikace budou přijati, a tím jim bude místní komunitou poskytnuta jakási nehmotná ochrana. Více konfliktní země však vyžadují zavádění i dalších prvků spojených s ochranou organizace, jejích zaměstnanců a projektů. Přitom ovšem musí každá z organizací neustále pamatovat na účel svého působení – poskytování efektivní pomoci cílové skupině. V dnešním kontextu se nejčastěji setkáváme s kombinací dvou bezpečnostních strategií, tedy akceptace s prvky ochrany, kterými jsou například oplocení, snížení tzv. visibility organizace (např. odstraněním loga z vozidel) a další. Poslední strategie, tedy zastrašování, se v kontextu humanitární pomoci vyskytuje spíše výjimečně, jelikož její použití znamená většinou naprostou ztrátu důvěry v implementující organizaci, a tím nutnost ukončení činnosti v rámci dané oblasti působení.

Jak lze ale dosáhnout akceptace místní komunitou, a zároveň úspěšného fungování a implementace projektů a programů? Především vlastním působením implementující organizace v dané lokalitě, tedy tím, jak spolupracuje s místní komunitou a jejími představiteli, jak reaguje na chybějící nebo nedostatečné potřeby. Svou roli hraje však i to, jak je organizace vnímána jako celek a jak je nahlíženo na chování jejích pracovníků v místě působení. Silová řešení, spojená se strategií zastrašování (ostnaté dráty, ozbrojené strážejí aj.), byť jsou v určitých momentech a rizikových oblastech zdánlivě efektivní, jsou z dlouhodobého hlediska neudržitelná a odporují budování vzájemné důvěry mezi implementující organizací a místní komunitou. Jakákoliv změna přicházející zvenčí musí být „adoptována“ místními lidmi, což ji činí dlouhodobě udržitelnou.

Činnost terénních pracovníků je klíčová, abychom dosáhli přijetí. Úspěch projektu je do značné míry vybudován kulturně a sociálně sensitivním přístupem jednotlivých pracovníků k cílové skupině a mnohdy závisí na osobních vazbách, které si tito pracovníci vytvoří. Budování důvěry je velmi důležitý, ale také velmi zdoluhavý proces, který nikdy nekončí. Navíc je zde velké riziko – selhání lidského faktoru. Jediný incident, často způsobený jednotlivcem, třeba kvůli hloupé chybě či dlouhodobě stresujícímu pracovnímu prostředí, může tento proces zcela zničit, a tak znemožnit další působení mateřské organizace, popřípadě i dalších organizací v místě poskytování pomoci. Není důležité, zda incident nastal v rámci plnění pracovních úkolů, nebo ve volném čase. Podstatné je ztotožnění incidentu s humanitárním pracovníkem, jeho národností, organizací nebo jiným atributem daného pracovníka či organizace (náboženské přesvědčení, vize organizace atd.).

Způsob bezpečnostní přípravy terénních pracovníků

Osobnost pracovníka, jeho příprava a motivace se stejně jako v jiných profesích jeví jako velmi důležitá součást projektu. Terénní pracovníci jsou vystaveni rizikům vyplývajícím ze specifických podmínek v místě působení, z povahy práce v terénu a komunitách v kulturně odlišných podmínkách a nestandardních bezpečnostních situacích. Kvalitní příprava znamená snížení rizika selhání lidského faktoru a stejně tak i urychlení případného řešení nestandardně vzniklé situace. Nelze v žádném případě tvrdit, že dobrým bezpečnostním výcvikem lze rizika zcela odstranit, a bylo by chybou takové iluzi podléhat. Můžeme se jim však vyhnout, nebo je alespoň snížit na akceptovatelnou mez. A pokud nastanou, tak zmírnit jejich dopad tím, že budeme připraveni a akceschopní.

V mnoha případech se však setkáváme s podceněním bezpečnostní přípravy jednotlivců. Hodně organizací se spokojí s mnohastránkovým bezpečnostním manuálem, který většina zaměstnanců není schopna v krizové situaci využít a raději ho odloží, protože postupy v něm uvedené nejsou zažitě, a tedy mnohdy nerealizovatelné a dlouhodobě neudržitelné. Je ale pozitivní, že již existují organizace, které bezpečnost začaly vnímat jako komplexní problém a patřičně se jí věnují. Nejen zaváděním postupů a procedur, ale především budováním bezpečnostní kultury v rámci organizace. Tedy teoretickým i praktickým školením zaměstnanců, zapojením prvků bezpečnosti do denních aktivit organizace, zahrnutím bezpečnosti do rozpočtů projektů, praktikováním bezpečného chování vedoucími pracovníky, kteří tak dávají pozitivní příklad všem podřízeným a spolupracovníkům, aby si zaměstnanci důležitost bezpečnosti uvědomovali.

Proč je zvyšování úrovně bezpečnosti tak důležité?

Je nutné vzít v potaz, že v posledních dvaceti letech se v rozvojovém světě velmi změnil náhled na organizace působící ve válečných a poválečných zónách, což má dramatický dopad na bezpečnost pracovníků, jež dříve chránila právě „nálepka“ příslušníka dané rozvojové či humanitární komunity. V posledních letech se mnohonásobně zvýšil počet cíleně motivovaných i „běžných“ kriminálních útoků na pracovníky humanitárních a rozvojových organizací a narostla brutalita jejich provedení, což je bezesporu důsledek dlouhodobě rostoucí úrovně agrese v různých oblastech. Důvodů k těmto změnám je hned několik a je důležité si je uvědomovat při přípravě pro práci v terénu. Vše má počátek v tom, že na dřívější respekt k roli humanitárních organizací se již nelze spolehnout a příslušnost k organizaci může terénnímu pracovníkovi v určitých regionech uškodit. S tím mimo jiné souvisí velký nárůst organizací působících v rozvojových zemích, které ne vždy splní, co slíbí, a jejichž „image“ je tvořen také jejich technickým či materiálním vybavením, které je ve velkém rozporu s tím, co mají k dispozici místní obyvatelé.

Dalším zásadním momentem je kontext vojenských konfliktů, v nichž působí menší rebelské či polovojenské skupiny, které nemají povědomí o právu ozbrojených konfliktů, jejichž součástí je i mezinárodní humanitární právo či principy, na kterých je humanitární práce postavena. Do konfliktů jsou často více a více vtahováni příjemci pomoci, kteří jsou vojenskými seskupeními dále zneužíváni či jsou z jejich řad rekrutováni noví vojáci. V konfliktních státech existují regiony, na něž příslušné vlády nemají žádný vliv, a nejsou proto schopny zabezpečit území, vyžadovat fungování základního právního systému, a tedy ani zajistit základní potřeby pro místní obyvatelstvo.

To vše znesnadňuje pochopení situace, včetně cílené analýzy a hodnocení rizik v dané oblasti, a značně ztěžuje činnost organizací. Pokud se tedy jedinec rozhodne, že konfliktní oblasti jsou místem, kde by jako humanitární pracovník chtěl působit, musí brát v potaz, že míra rizika je již natolik vysoká, že není sám schopen se jen svojí přípravou vyhnout případným hrozbám, ale musí spoléhat také na zavedený bezpečnostní rámec organizace, který by měl být dále koordinován v rámci bezpečnostních seskupení tvořených dalšími organizacemi působícími v oblasti.

Co se skrývá pod pojmem bezpečnostní příprava?

V našem pojetí se bezpečnost skládá z mnoha částí skládanky a klíč je v pochopení, proč jsou její jednotlivé dílky tak důležité. Věříme, že každý terénní pracovník by měl získat relevantní informace a jakýsi návod, jak se v nich umět nejen zorientovat, ale jak je dále vyhledávat, analyzovat a pochopit – a to jak

v rámci svého osobního kontextu (jakožto jedince přicházejícího z určitého kulturního a sociálního prostředí), tak v rámci kontextu organizace, pro kterou pracuje. Tyto informace by měly být následně zkombinovány s nácvikem a prožitkem, protože pokud člověk „ví, umí a prožil“, pak dojde k vytvoření pevného základu, na kterém lze dál budovat bezpečnostní kulturu organizace.

Tato skládanka obsahuje jak prvky osobního rozvoje a schopnosti řešit problémy za nekomfortních podmínek, tak schopnosti analyzovat rizika specifické oblasti. V technických tématech znalosti topografie, zajištění zdrojů elektrického proudu, obsluhy radiostanic a dalších spojových prostředků. Ve zdravotnických tématech prvky cestovní medicíny, kulturně a místně orientované první pomoci, očkovacího plánu, čištění vody pro osobní potřebu atd. Cestovní témata nezbytně obsahují základní bezpečnost a přípravu na vnímání kulturních odlišností, společně s přípravou na zvládnutí kulturního šoku a také základních dovedností k přežití v nepříznivých podmínkách bez podpory. Nesmějí také chybět „měkká“ a „tvrdá“ bezpečnostní témata (jako gender a problematika sexuálního násilí) a specifická témata pro pobyt v poválečných oblastech (jako miny, nevybuchlá munice, improvizované výbušné systémy). Aby byl výčet kompletní, tak nesmíme zapomenout na teroristický útok, zvládání agrese, přepadení a únos a mnoho dalších. Posledním střípkem do skládanky jsou základní znalosti, jak se vypořádat se stresem a zvládnout zpětnou vazbu – jak pro sebe, tak pro celý tým.

58

Projít obdobnou přípravu zážitkovou formou umožňují tzv. HEAT¹ školení, která jsou několikadenní a dávají účastníkovi možnost vyzkoušet si získanou teoretickou průpravu v praxi. Hlavním cílem je, aby si účastník v rámci školení bezpečně prošel silným prožitkem a refletoval dané postupy. Pokud se pak v reálném životě ocitne v podobné situaci, je vysoce pravděpodobné, že se zachová v souladu s bezpečným postupem, a tak se vystaví menšímu riziku (či se hrozbě úplně vyhne). Tento koncept stojí zároveň na tom, že si je každý účastník v rámci takového školení schopen zhodnotit vlastní síly a limity, a tedy volba oblasti, do které plánuje vycestovat, bude toto zjištění reflektovat. Proto je z našeho hlediska hodně důležitý prostor pro reflexi a zpětnou vazbu již v průběhu školení, který pomůže účastníkovi lépe „strávit“ prožitek a dojít k určitému uvědomění. Tato školení jsou zaměřena na rozvoj jedince jako takového, zároveň však po celou dobu pracují účastníci v týmu, a proto jejich jednání v nastolených simulacích neovlivní pouze jejich bezpečnost, ale také všech ostatních členů týmu. Toto je velice důležité, protože humanitární pracovník nemá odpovědnost pouze za sebe, za organizaci či projekt/program, jehož je součástí, ale primárně za příjemce pomoci. Přerušování této pomoci může mít za následek ztrátu lidských životů.

1 Hostile Environment Awareness Training, tedy školení s cílem získat povědomí o nepřátelském prostředí, často vedené formou prožitku.

SYRIA'S CHRISTIANS:
A STOLEN LEGACY
AND THEIR SAFE RETURN

Lamis Bartuskova Khalilova

Lamis Bartuskova Khalilova is the Regional Manager for the Middle East and Africa at Caritas, Czech Republic. Previously she was the Senior Program Officer at the German Marshall Fund of the United States where she worked on the UN Alliance of Civilizations Fellowship Program. Lamis has also worked as a facilitator and trainer in an EU-funded project in Damascus, Syria in the summer of 2008, leading a workshop that focused on social media, active citizenship, and intercultural and interfaith dialogue. The workshop marked the first international event in this field to ever be held in Syria.

Depending upon whom you talk to, anywhere from six to sixteen ethnic groups constitute the Syrian population, with the main six groups being Sunni Muslim, Shiite Muslim (Alawite and Ismaili), Christian, Druze, Kurd, Circassian, and the stateless Palestinian refugees and their descendants. The Christians are not foreign to the Syrian land as they have not been imported. They are, in fact, the founders and original inhabitants. The name “Syria” is derived from the Assyrian and Syriac Christian denominations, which constituted 80% of the country’s population before the arrival of Islam in the 7th century.

Syrian Christians are survivors no matter which other group is in power, although they have suffered at the hands of most who have ruled or invaded Syria over time. Syria’s Christians pride themselves on their national identity, patriotism, and participation in the struggle for Syria’s independence, and their role during the formation of the modern Syrian state. Their support of the Palestinian struggle against Israel’s occupation and their Pan-Arab identity prove their unwavering connection to the region’s peoples and their struggles toward independence.

In the past six years, several theories have emerged to explain the caution and silence of Syria’s Christians towards the regime’s increasing brutality. They are fearful of the jihadi opposition and it is easy to single Christians out because they are concentrated in urban areas. They also tend to follow the line dictated by the leadership of their respective churches. And despite some token commanders, they are underrepresented in Syria’s military machine for reasons ranging from a personal dislike of violence to the preference for civilian careers, to the meticulously calculated sectarian policy of the Assad regimes that have ruled the country for nearly five decades. The plight of Syria’s Christians stems from the fact that, while they have been used for show, they are actually marginalized by the regime and maligned by the opposition.

To better understand their dilemma, a brief, modern, and historical background is needed. Syria’s Christian elites were instrumental in forming the Syrian Arab Republic. Michel Lutfallah, a Lebanese-Syrian politician, businessman, and

intellectual led the negotiations for Syria's independence and participated in the Paris conference of 1919. Fares Al Khoury, another Christian leader, was at the forefront of the Syrian nationalist, secularist, and Pan-Arab national movements and served as Syria's prime minister. The Church too had its share of selfless acts. During the infamous famine of 1915-1918, there is a story that the Patriarch of Damascus sold his patriarchal crown to buy food for the people of the city. On hearing of the Patriarch's act, a Muslim businessman bought the crown and gave it back to the Patriarch, who proceeded to sell it again to feed more people irrespective of their religious affiliation. A prominent Syrian academic has said, "Do not ask me about the number of Syrian Christians in the Syrian army, but rather ask me about their contribution towards the building of factories, hospitals, and schools. I can list many."

But with the 1963 coup d'état of the Baath Party's military council and then Hafiz Al Assad's second coup against Salah Jadid in 1971, a clear and calculated policy of divide and rule ensued. Gone were the days of national coexistence and community building as they were gradually replaced by policies that supported division across sectarian, socio-economic and urbanization practices. Rural Alawite farmers were catapulted to the cities and encouraged to join the army, rising in their socio-economic status from an earlier history of marginalization and discrimination. Christians were told to remain in their place or face retribution. To succeed in anything meant joining the Baath Party and pledging allegiance to the regime. The secret services (mukhabarat) were omnipresent. Some Christians remained prominent in business or other professions, but the Christian population as a whole was increasingly and purposely isolated from the Sunni majority.

It is also no secret that the Church was infiltrated by the mukhabarat, much like every other institution. Priests, like imams, were encouraged to report on their parishes and communities, and were rewarded for doing so. They were instructed to deliver specific pre-printed messages during their respective sermons on Fridays and Sundays and on significant religious occasions and holidays.

Thus, Syria's Christians cannot claim they enjoyed any great privileges under Assad's rule. Instead, they were allocated just one minister in each cabinet, who was required to be from the Hawran region or the city of Latakia, never the elite from Damascus. Their villages were marginalized, underfunded, lacking in any significant infrastructure, and their youth were encouraged to migrate. Meanwhile, Alawite villages have enjoyed state-of-the-art infrastructure programs beginning in the 1990s.

Indeed, at the onset of the peaceful and unarmed mass protests in March 2011, Christian activists were involved in many logistical aspects of the revolution by employing their journalistic, documentary, photographic, and linguistic skills to participate in a hopeful dream of reforms, an end to the brutal impunity of the regime and its cronies, as well as the right to live in a modern society respectful of the rule of law. These activists at first resisted the regime's attempts to push them towards armament. For example, when the siege of Darayya (in a suburb of Damascus) took place, the Christian communities rose to the challenge and responded with what they did best - humanitarian aid by providing food in emergencies.

Perhaps the most prominent Christian face of the revolution was Bassel Shehadeh, who was killed by the regime in Homs in 2012. He was a young and promising Christian Syrian film producer and engineer who dropped his Fulbright scholarship in the United States to return to Syria as an activist, providing humanitarian aid and documenting what he saw as the Syrian people's legitimate and peaceful struggle against the Assad regime. After he was killed, it took days for his body to reach his family in Damascus in the Christian quarter of Bab Touma. As the mourners, most of whom had been pro-revolution, filled the streets, the Church's leadership obliged the regime's instructions to cancel the funeral in fear that the protest would spread across the Christian quarter.

Some local Christian clerics nevertheless defied the regime, at great personal peril. Whenever Christian priests held both sides of the conflict responsible for the death, displacement, and destruction of the Syrian people, they disappeared under mysterious circumstances, and were said to have been "killed or kidnapped" by radical Islamist militias. The most prominent was the Italian priest Father Paolo Dall'Oglio, who described himself as Syrian by choice and spoke perfect Syrian Arabic. Others included Father Francis, killed in Homs, where he was involved in providing aid and breaking the siege and Father Haddad, who was kidnapped in Qatana after criticizing the regime's use of force against the civilian population.

To preempt such grassroots Christian opposition, the regime has historically responded with a deliberate strategy of alienating Christians from Muslims. The most grotesquely symbol of such measures is the now notorious prison in Saidnaya, a military prison where political prisoners are tortured and executed by the thousands; these numbers have spiked since the uprisings. The prison's location is no coincidence; twenty-seven kilometers from Damascus in one of the most religiously, culturally, and historically significant Christian towns in the country, where the original inhabitants still speak Aramaic. A Christian pilgrimage site was successfully associated with the most inhumane and terrible practices of the Assad regime, where tens of thousands of lives have ended.

Even worse, the perverse and shocking contrast of the prison's existence at what many consider a holy site is carefully choreographed with visits to the Said-naya monastery performed by Assad and his wife, Asma, on various occasions, where they are shown all smiles, kissing and hugging the Orthodox nuns and orphans in a show of support to polish their image as progressive supporters of minorities. Once again, the Christians have been exploited, paraded around as the regime sees fit. In this propaganda campaign, a Lebanese nun became the regime's mouthpiece. Mother Agnes, over the course of almost three years, gave interview after interview and travelled the world giving speeches defending Assad and the Syrian army as the protectors of minorities.

Another significant example is the use of Orthodox Christians to appeal to Russian public opinion, with Putin's Russia depicted as the new savior of Eastern Christianity. The rumors and propaganda got to a point where Orthodox Christians believed and were heartened by "news" that they would all be granted asylum in Russia. Such rumors are belied by the reality of the Syrian and Iranian regimes' plans to change the country's demographic makeup with Sunni Muslim and Christian families forced to leave their homes only to be replaced by Shia Muslims from Iran, Iraq, and Lebanon in calculated population swaps. Much of the historic old city in Damascus, which was inhabited predominantly by Christians – and at one time also Jewish – families, has been, in effect, sold off to Iranian businessmen, in yet another attempt to change the demographics and reap the spoils of war while erasing the Christian character that has survived for centuries. Yet at the same time, the regime selectively offers some Christian areas an increase in infrastructure investment, such as better and cheaper internet access, modern telecommunications, highways and asphalted roads, and better sanitation. This is only to buy their support – or at least silence – in contrast to the barrel bombs and other means of death and destruction that have affected the rest of the country.

Overall, it is simply false to claim that the Syrian conflict has spared the Christian population. Of the many millions of Syrians forced out of the country and internally displaced, and a total of 14 million requiring humanitarian assistance, one and a half million are Christian. A few still support the Assad regime as the lesser of many evils.

The sheer horror of the Syrian war, in addition to its political dimension, has a religious and sectarian dimension that has exposed the imbalance in the structure of Syrian society and affected all its members, taking its toll on the minorities as it dwelled on the anxiety and mistrust of the majority. The Syrian Christians have had their share of repercussions, ones that revived the painful memory of the humanitarian disasters and the massacres suffered by Christians of the Orient.

They were fed the feeling that they had become the target of extermination and that migration was the only way to salvation.

The size of the Christian presence has been affected by various political conditions that have prevailed in Syria since its independence in 1946. After 1967, they constituted 30% of the population. This percentage has fallen to a little over 10% of Syria's population, a country considered by Christians to be the cradle of Christianity. The Holy City of Antioch and the rest of the East is hosted by the Orthodox and Syriac Orthodox Patriarchs, as well as the Antioch, Jerusalem, and Alexandria Chairs of the Melkite Catholics.

The number of Christian refugees reached 825 thousand out of the 5.5 million Syrians according to the United Nations statistics in 2016, which are considered to be the largest number of Syrian refugees.

Although the migration of Syrian Christians from the land of their forefathers is not separated by its general political, security, economic, social, and religious causes (the wave of fundamentalism and extremism) from the migration of the Christians of the Levant, it has become the main topic of discussion among the various heads of the Church, both Catholic and Orthodox.

The catastrophic decline in the Syrian Christian presence has increased the fears of the church leadership, who considered the end of military operations in most of the territories as an opportunity to call for the return of the Christians to their homes. There has been a call upon the patriarchs of Syria and Lebanon and Pope Francis, to exert pressure on European countries to return Christian refugees to Syria.

65

The emigration of Christians, who have been reduced to insecurity and targeted by armed groups in some areas, indicates the deliberate condescension by the heads of the churches of the most influential and rooted causes that have not been remedied. The most important are the poor economic conditions, the spread of corruption, the marginalization of Christians and others when it comes to political or economic decision-making in a country where the rights of citizens and the guarantees of the law are absent.

These fears were exacerbated when Christians found themselves being forced to partake, i.e. the regime forcing their children into the war through forced conscription, societal transformations in the break-up of co-existence, and the absence of moves to restore trust among the members of the community.

The fact that the authorities and members of the regime participate in the social and religious activities of Christian „Patriarchs“ to reassure Christians, despite their disregard of them as equal citizens in the constitution, creates doubts among the community. The constitution defines Islam as the religion of the President of the Republic, and considers Islamic jurisprudence a major source of legislation. The regime further contradicts itself and its efforts towards peaceful coexistence as it promotes and encourages extremist, fundamentalist religious trends such as the Qubaisiyat women’s groups (an offshoot of a feminist Muslim brotherhood movement) and other youth religious groups that are aligned with the regime. The establishment of ad-hoc Shiite mosques and the so-called Husseiniyat have been set-up by Iran and have in essence taken over historically significant areas such as the old town in Damascus, including the Bab Touma neighborhood. These historically Christian neighborhoods have now become Shiite places of worship and business, pushing out the original inhabitants and with them, the culture and general atmosphere of what was once the meeting point of Christian society. The abovementioned changes and attempts of altering the social and religious makeup of Syrian society, do very little to encourage Christians or other minorities about prospects for their future and their place in post-war Syria.

66

The legitimate fears expressed by Pope Francis about the disappearance of the Christian presence in the Middle East, considering that this disappearance will lead to „distortion of the face of the region“ requires serious consideration as one of the most important risks facing the region as a result of the cultural role played by Christians over centuries.

The emigration of Christians with its many deeply rooted reasons cannot be simply resolved by calling for their assistance in Syria and urging them to return from the countries of asylum without ensuring that the reasons that lead to their seeking of refuge elsewhere are no longer valid. There must be fertile ground for the safe return of all refugees. The international community must provide the necessary assurances and needs to take the measures for these assurances to be taken seriously by all parties concerned. Applying pressure, be it actively or passively, by cutting humanitarian aid or services provided to refugees in order to force them or “encourage them” to return to Syria is against humanitarian principles. The assurance of the future presence of Christians and their active role in Syrian society should not be linked to alliances and their role as a minority. Equal citizenship and constitutional rights, in addition to serious peacebuilding efforts will ensure that the future of Syrian Christians is protected.

Editorka Mgr. Eva Žwaková

Rozcestník III

**Vybrané přednášky ze semináře Aktuální výzvy III – Chudoba
a Letní školy rozvojové spolupráce**

Výkonná redaktorka Mgr. Miriam Delongová

Odpovědná redaktorka Mgr. Lucie Loutocká

Technická redakce Mgr. Radim Měsíc

Jazyková redakce Marian Jahoda, Christopher Vigneron, Lenka Voleníková,
Pavla Vítová, Eva Žwaková

Obálka Mgr. Radim Měsíc

Text neprošel ve vydavatelství redakční jazykovou úpravou

Vydala Univerzita Palackého v Olomouci

Křížkovského 8, 771 47 Olomouc

www.vydavatelstvi.upol.cz

www.e-shop.upol.cz

vup@upol.cz

Vytiskla EPAVA Olomouc, a. s.

Chválkovická 223/5

779 00 Olomouc

1. vydání

Olomouc 2018

Ediční řada – Sborníky

ISBN 978-80-244-5416-0

Neprodejná publikace

VUP 2018/0333

LETNÍ ŠKOLA
ROZVOJOVĚ
SPOLUPRÁCE

ČESKÁ REPUBLIKA
POMÁHÁ

Univerzita Palackého
v Olomouci